De smaak van Sranan Libre

Edgar Cairo

bron
Edgar Cairo, *De smaak van Sranan Libre*. In de Knipscheer, Haarlem 2007

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/cair001smaa01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

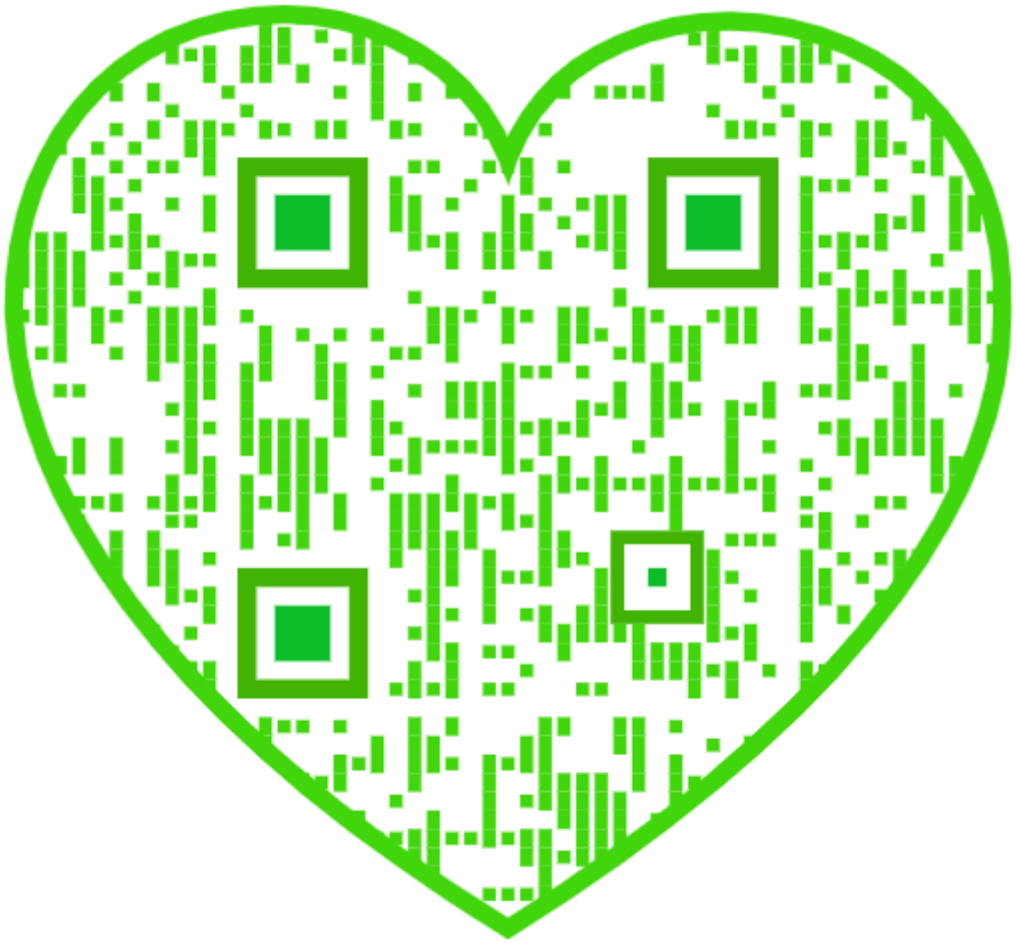

Voorwoord

Reeds vlak na mijn komst in Nederland, in 1968, voelde ik de sterke band met Suriname. Niet alleen in meerdere (proza-, toneel- en powesie-) werken kwam deze band tot uiting. Bij hele speciale gevallen kwam hij op een speciale manier tot uiting. Neem de stakingen tegen het bewind van Pengel en de politieke onrust die ontstond aan het eind van de jaren zestig. Bij één van die gelegenheden schreef ik in september 1969 als direkte reaktie op wat in Suriname gebeurde, vanuit onmacht en medelevendheid, in één week de revolutionaire powesiebundel *Oroskopu/Horoskoop.* De bundel had als motto:

> *Fring' wan bonjo gi den dagu fu kondre!*
> Werp een bot voor de honden van dit land!

Hopelijk zegt dat iets. Direkte powesie, fel, tot burgerlijke opstand oproepend, ergens een beetje onbezonnen ook, onder het kredo:

> *Refolusi na kenki*
> *èn seti agen!*
> *Du, efu nemre*
> *biten agen!*
>
> *Tranga tranga*
>
> Revolutie is omverwerpen
> waarna herschikken.
> Een aktie die dringt
> op de grens van de tijd.
>
> Sprekende ogen uit het wit

den ai
fu na papira disi
e begi mi
fu mek mi de misrefi!

verkondigen per pagina papier
en boodschap, dit,
uit mij aan u: o, wees jezelf,
want het juiste uur is *nu*!

Simpele volkspowesie. Deze zogeheten volksbundel heeft het Surinaams publiek om allerlei redenen, waar ik hier niet op in ga, niet bereikt. Later dacht ik: Ach, dat geweld! Wat heeft het voor zin om uit sociale armoede een opstand te doen uitbreken *zonder gedegen strategie*? Sentiment alleen helpt niet. Geweld, louter om de maatschappelijke onvrede te kunnen laten exploderen heeft als doel-op-zich geen zin.'

De gedichten werden weer netjes opgeborgen en zullen (als alles goed loopt) binnen niet al te lange tijd verschijnen in de grote verzamelbundel *Lelu! lelu!/Het lied der vervreemding.* (Plusminus 150 gedichten met inleiding en vertalingen)

Wat heeft dat alles nou met dit boekje te maken? Heel veel. Niet alleen de woede van toen werd per geschrift verwerkt. Tóen al werd er gesteld per powesie: 'Ik vrees dat er geen harten over zullen zijn...'

De harteloosheid van de onderdrukkers is gebleven. Alleen, het zijn nieuwe geworden. Met geweren, uzi's, in de hand. En het onrecht van de slachting is geschied.

Het is misschien hier niet de plaats om er uitgebreid op in te gaan, maar merkwaardig genoeg heeft de schrijver van dit boek als een van de zeer weinigen, zo niet de enige, de naderende broedermoord en

de verwording van de revolte bij herhaling beschreven. Zo liet het toneelstuk *Dagrati! Dagrati!/De verovering van de dageraat* (over een slavenopstand in Guyana in 1763) al in 1980 precies zien wat er gebeuren zou. Het mocht - van de ambassade - Suriname niet in. Het wordt waarschijnlijk binnenkort weer opgevoerd. Verwezen mag worden naar het programma *Powema dir rutu/Gezangen van oorsprong en toekomst*, een stuk dat voorjaar 1982 werd opgevoerd in het kader van Poëzie Hardop. Daarin o.a. het gedicht *25 februari*, waarin ook letterlijk wordt gesteld dat... *de ene broer de ander ademlang vermoordde* en *dat de ene zus de tranen uit de ogen van de ander groef.* Dat alles als *de tol der revolutie.*

Zoals een Surinaamse mevrouw het met de bekende uitdrukking (hier vertaald) verwoordde: 'Voorwaar, Masra Cairo, mond kan sneller zien dan ogen!'

Heel het Surinaamse volk thans in rouw. Nederland meelevend met ons. Ineens, een nieuwe band! En zie: alweer schrijft Cairo, dik twaalf jaar na *Oroskopu* een (klein en makkelijk gehouden) werk vol revolutionaire driften. Dit keer om het rouwproces weer te geven. En om te getuigen van woede, angst, ontzetting, verontwaardiging en bovenal: verzet!

Moge dit werk wél de Srananman bereiken, iedereen zelfs.

Uit liefde voor het leven,
De auteur

Er is een drank waarmee
de onderdrukker proost zegt
na het lessen van bloeddorst
bij de moord op Surinames zonen.
Híj drinkt zijn rum met cola:
Cuba Libre.

Wíj noemen het vergoten bloed:
Het Vrijheidsbloed van Suriname,
Sranan Libre,
omwille van de vrijheidsdrang
en uit respekt voor alle leven.

Hoofdstuk I

1. De kreet van het bloed dat verten overbrugt

Amsterdam.

Op de avond van de zevende december waren de lichten uitgegaan in huis. Het was eigenlijk al nacht, diepdiepe nacht. Slaap wou niet komen en mijn bed was half bezweet van het woelen. Buiten gierde een storm windkracht negen. De krachten der natuur waren op hol geslagen, zo leek het. Nacht in de nacht en diepe duister die mijn geest omhulde met het vreemde voorgevoel dat ik had. Ik leek te zijn bevangen door het wezen van de onberedeneerde angsten, daar in mijn stille, koude stede en in de stonde van het hart dat om verlossing bad. Heel de natuur teisterde het mensenhuis op zoek naar vrede.

Ik draaide me. Draaide me nogeens om en viel in slaap tijdens een onverhoedse luwte in het gieren van de rukwinden. De storm, opgestuwd door krachten van de uren, leek nog tijden door te zullen razen. Hoelang het duurde kon ik met geen menselijke wens of wil bepalen. Zelfs al zou ik 't trachten aan te geven, 't leek een stuk verstreken tijd die in het onbewuste van de geest verzonken was, enkel verloren en vergaan.

Maar 't was tegen de vage grenzen van het daglicht aan dat ik bezocht werd door iets wat van verre

helderheid uitstraalde. Eerst zag ik hem, die schim, die nog voor hij nabij was heel ineens verdween. Daarna verscheen hij plotseling opduikend voor mijn aangezicht: mijn *bloedbroer* in de vorm van een kwelgeest, een *Bakru.* Met een enorm hoofd, grote en verwrongen lippen, een tot onherkenbaar gemartelde neus en twee dooiemansogen, sprak hij. Zijn mond bleef daarbij haast onbewegelijk. Zijn woorden hoorde ik heel duidelijk, maar wat de klank aan inhoud mededeelde begreep ik niet. In mijn verwondering zag ik eensklaps dat hij bedekt was met een massa aangekoekt bloed. Zijn hand strekte hij uit, reikte een lang stuk navelstreng naar mij, o wurgend afscheidsbesef!

Ik *wist*: er vloeit een oceaan tussen de wereld waaruit ik geboren ben en die waarin ik zal worden begraven. Er bruist een zee van golfstroomwateren tussen het land waarin ik mens geworden ben en dit Europa waarin ik vertoef. En er is de menselijkste scheiding tussen alle levenden, hoe groot ook, altijd overbrugbaar, hoe tragisch ook van aanzien. Want liefde is er, tussen alle volkeren en rassen, tussen bloed en dragers van de broederschap... o, de liefde die de onvergangelijke zee der scheidingen kan overspoelen!

‘Brada!’ riep ik naar mijn broer, de navelstreng met beefhanden aanvaardend, ‘waar wil je dat ik hem moet laten begraven?’

Toen pas bemerkte ik de eindeloze kreet die ik uitstiet met de stem van de wanhopige. Met de armen

omhoog gestrekt veerde ik op.

‘Help!’ riep ik, ‘brada! brada! mijn broer is dood, vermoord!’

Dra kwamen al de mensen uit het huis aanrennen: ‘Mijn god, Armand! Wat is er met je gebeurd?’

Van toen af wist ik: er is een dood op komst. Er is in dit huis tussen ons een lijk geboren, al is de drager van het lichaam ver, ver weg.

Nabij de stemmen van de angst - buiten het gieren van de wind - keek ik en zag met droeve ogen naar de meubelen die schamel kamer vulden om het bed waar omheen zij geschaard waren voor 't dagelijkse ritueel der levende. Zij waren allemaal bedekt met witte, witte lakens.

Elf uur dertig zo, ongeveer, kwam ik gisteravond thuis. P'pa Kwa, mijn vader, zat voor de duizendste keer (hij met z'n werklozengezicht!) in zijn grote nepleren stoel. Hij was aan het zuipen weer en legde een kaart met Oom Bert. Je weet: Oom Bert die geen echte bloedoom van me is, heeft wel de rasechte funktie van medicijnman. Wij uit Suriname zeggen: ‘Hij is bonuman.’ Hij weet alles van winti-dinges. Winti? Ja, die godsdienst van ons, negers, die we uit Afrika als slaaf naar Suriname hebben meegebracht. En van Suriname naar Holland ook natuurlijk. Sommigen zeggen: ‘Het is een natuurgodsdienst.’ Anderen roepen met hun bewering: ‘Winti? Dat is afgoderij! Zwarte magie, voodu!’

Ach, al die dingen die mensen zeggen! Ik weet

dankzij mijn ouders die mij ertegen behoeden (wij jongeren mogen immers niet teveel in kontakt komen met deze ‘slechte invloeden’) er eigenlijk weinig van. Tegelijk heb ik het gevoel dat zij door hun gedoe met Oom Bert mij ongewild met hun door koloniale invloeden gefrustreerde negerkultuur konfronteren. Dus... kom ik er lekker toch wat van te weten, al roepen ze: ‘Wat kijk je? Ga weg! Zet je gezicht Holland-waarts! Bederf jezelf niet met onze *hebi!*

Daar heb je het weer. Wat kan hebi anders betekenen dan last! De koloniale erflast! De last van ons, negers, die ons achtervolgt tot in Amsterdam! Als kind uit een ex-kolonie kan je je er nu eenmaal niet van losmaken. Zij, mijn ouders niet. En ik, hun zoon, dus ook niet. Wat dat betreft staat mijn broer Wilgo veel verder van de Surinaamse roots af. Hij is tot in zijn ziel verhollandst zeggen mensen.

Zoals gezegd, ik kwam om half twaalf thuis. Jas werd opgehangen. Groet werd gegeven. Toen maakte ik een grap met P'pa Kwa. Ik zei hem: ‘Geef je boy een slokje van je fles met bier!’

Precies zoals hij 't altijd zegt: fles met bier en geen flesje bier. Ah! Direkt kwam zijn schoonverwachte reaksie: ‘I wan mi kir' i no?’ (Je wil zeker dat ik je doodmaak hè!)

Daarop een prachtige uitvlucht van Oom Bert die er ook geen heil in zag om een flesje pils voor zijn neus weggekaapt te zien. Dus riep hij breedmondig: ‘Beste straatjeugd, deze bier hierzo die je ziet, is heilig bier!’

Waarmee hij bedoelde dat het bier voor magische doeleinden gebruikt werd en het absoluut onmisbaar was. Het bracht gelach. En kijk: even leek het o zo vaak gezochte mensengeluk van al onze gezichten in de meest natuurlijke glimlach te kunnen oplichten. *Bright smile!* Geluk, echt hartengeluk, zo anders dan dat wat P'pa Kwa zocht. Want hij had natuurlijk Oom Bert voor de zoveelste keer gehaald om ‘iets’ te prepareren waarmee hij zich kon wassen, teneinde de volgende dag bij sollicitatie een nieuwe baas magisch te beïnvloeden, zodat hij weldra zou worden aangenomen in de hoogst mogelijke functie. Niet alleen een baan krijgen, maar tegelijk een prima baan verwerven. Een stody djop heet dat bij ons.

P'pa Kwa's poging om op deze manier aan een djop te komen is overigens wel begrijpelijk. Want zijn lange periode van djobloos-zijn maakt hem hopeloos. Hoelang, hoelang in Jeses' fokkingnaam gaat hij werkloos blijven? Hij is toch niet naar Holland gekomen om weewee te gaan zitten vreten op zijn achterbil, zoals hij het zelf zo mooi kan zeggen? Zijn handen vervelen zich elke dag. Zijn lichaam wordt dik als een bosvarken, een pingo. En zijn geest wordt als ouwe kak die in een pispot ligt te verrotten, zoals hij 't zelf ook weer elke keer uitdrukt. Hij houdt, zegt mama, elke dag bidstonde, maar dan zonder eind.

Ikzelf, Armand, heb ook praktisch niets te doen. Ik heb de tijd, zeg ik dan maar. Jeugdwerkloosheid, overal. Wat kan je ertegen doen? Niets! Tijd vullen maar. Zwerven, sport, disko, seks! Geen urenlang

teevee-kijken in elk geval, zoals P'pa Kwa. En... ‘Keep life goin' on, make it funny!’

Mijn andere broer, die Wilgo, hij heeft wel een baan. Een soort tijdelijk ding met studie en wat vrije tijd. Het geeft een beetje levenshouvast, maar ook niet zo geweldig veel meer. Hem noem ik Kopro, Koper, om zijn lichtere huidskleur. Je weet, wij Surinamers varieren ons in alle soorten lichaamstinten en doen dat weleens vaker ook nog binnen één gezin. Toen ik thuis kwam was Kopertje weg. Hij zou zeker niet bij ons slapen, zoals hij zo vaak doet. We noemen hem ook wel wakaman, hetgeen zwervertje betekent. Pa en ma weten nog niet dat hij met vriendjes slaapt. Want hij is boeler, homo. Zo heeft ieder het zijne, ja toch?

Onze moeder, Mama Dina, had gistermiddag met haar Surinaamse tongval in de deurholte staan roepen: ‘Jongens, baya! Opgepast! Er gebeuren zoveel dinges tegenwoordig met mensen! Ik wil jullie als gemaakte zonen van me nie verliezen. En zeker niet aan Holland's heerschappij!’

Er was gelachen om dit laatste. Heerschappij? Bedoelde ze de kwade kant van deze maatschappij? Kom kom! We zijn hier langzamerhand reeds bijna voor de helft van ons prille bestaantje opgegroeid. Hoor haar, met haar smakelijke uitroep van ‘baya’! Ik zeg liever: ‘Nou moe, het loopt echt niet zo'n vaart!’

Dan wordt ze kwaad, omdat ik als haar eigen buikmaaksel met een Hollands bekje tegen haar praat.

Eén ding mogen we allemaal hopen. En dat is dat die armoede en rotzooi - de bestaansonzekerheid - die ons hier naartoe heeft gedreven, ons niet weer uit dit land verjaagd. In dat geval lijkt er geen eind te zijn gekomen aan de opgejaagde armoedskudde die we toch wel zijn gebleven, al sinds de tijd van Afrika. Of Azië, Zuid-Amerika... noem maar op, waar we als volk ook vandaan komen.

Net dat ik gisteravond voet in huis zette, begon mama alweer met preekpraat: ‘Wáár was je? En?! Zo laat! Meneertje kent geen rust van tijd! Het lijkt alsof deze vent kwik heeft in zijn lijf! Je bent zeker bij dat kafé gegaan van om-de-brug, no? Waarvoor hebbe mense je opgevoed? Jongen! Luister goed met je oren die je hebt gekregen: al ben je nog zo groot en nog zo oud dat je een vrouw kan nemen! Remember, je woont nog hier in huis! Jij met je broer! Woningnood is al erg genoeg! Werknood ook! Dus zet ons niet in levensnood, heb je gehoord?!’

Dan sloeg ze met die keukendeur zo *blammm!!*

Ik werd direkt een boos soort mens voor haar. Ik bedoel, ík werd boos, kwaad, spinnijdig, zodanig dat ik met mijn laarshak tegen een deurbalk trapte. Wat moeilijkt ze? Het leven is toch vrij? Vroeger had je slavernij, nu niemeer! Al is er geen werk, een beetje weewee laat je half-kraperend overleven! Ik heb behalve uitgaansplaatsen nergens om naartoe te gaan. Hang ik op straat, dan fokt polisie me. Blijf ik in huis, dan krijg ik met garantie ruzie met P'pa Kwa die telkens op een ander net wil teevee kijken. Want

met m'n tweeëntwintig jaar heb ik een andere kijksmaak dan hij die in de veertig is. Wat moet ik in godsnaam anders doen met me fokking tijd?

Kijk, ik ben niet iemand zoals Jozef, me andere broer. Die is geboren optimist en idealist in één persoon tegelijk. Die is dan ook direkt teruggegaan, vlak na die coup, al bijna drie jaar terug. Om zijn eigen paradise te vinden daar. Direkt dat er revolutie werd afgeroepen, is hij onmiddellijk zijn biesjes gaan pakken.

‘Ik ga weg! Ik wéét: me land gaat nu veel beter worden! Ik ga helpen daar. Ik zie het niet meer zitten hier!’

Broer Jozef, die Jusu zoals we hem noemen, hij neemt zijn voet (zoals ze 't zeggen), hij stapt het land uit. Er zijn nog veel meer brothers en sisters die denken dat het daar goed zal gaan. En vooral dat het daar écht beter zal gaan, ondanks al die tussencoupjes. Wat een komedie voor zo'n klein land! Ik bedoel: ideaal is goed, maar maak het niet te bont met militairen en zo, want het land is lekker, goeie natuur, niemand verhongert enzovoort.

Jusu, hij dacht ook zo, maar nog veel optimistischer. En veel, veel minder kritisch. Er was ook weinig tijd verstreken na het afzetten van die regering daar toen hij zijn krappe biezen pakte en terugvloog. Ik zie hem nog, hij wuift zijn hand. Hij is blij. Hij durft als een van de weinige vaderlandsliefhebbers terug, direkt ook. Jusu is ongelofelijk blij, man! Hij is een en al hoop. Weg uit weewee, weg uit de fokking kou!

Weg uit een aantal goeie dingen ook, misschien! Weg van alle vrienden en vriendinnen!

Ik heb als goedbedoelende broer nog geprobeerd hem hier te houden. Ik heb hem met me eigen mond staan zeggen: ‘Jusu jere... Jozef, luister! Waarom ga je direkt? Waarom wacht je niet even? Neem eerst je oog en kijk! Kijk wat er gaat gebeuren! Misschien herwint die ouwe regering power met behulp van Amerika en maaien ze iedereen weg die de nieuwe macht-hebbers steunt!

Jusu? Deze man! Ben je me broer of niet? Waarom bedenk je niet wat ik je al gezegd heb over die nieuwe machtssituatie waarin opnieuw gaat kunnen worden gevochten? Misschien krijgen we één dag een diktator zelfs, want je weet nooit wat voort kan komen uit dat nieuwe... eh... hoe heet het... machtsvacuüm!’

Ik heb zelfs een mooi oud Kromanti-lied voor hem gezongen, zo'n lied wat ik stiekem geleerd heb van pa en ma in hun negerachtige magie-gedoe. Kromanti? Dat is een soort geest. Ik noem het een engelbewaarder, zoiets. Of een oorlogsgod. Het moet een van die goden of geesten zijn uit de winti-godsdienst. Misschien wel een groep geesten, luchtgeesten, bosgeesten, watergoden, wie weet.

Wellicht heb ik niet overtuigend genoeg gezongen. Of het lied heeft niet gewerkt omdat het op Hollandse bodem is gekweeld, zeg ik spottend. Of... ach! Wat kon ik dóen om hem te houden, voor het leven te behouden wellicht? Arme Jozef die nu droom-

spook voor me is geworden!

Op het laatst heb ik heimelijk De Geest der Mensheid gesmeekt, gebedeld zoals ze het zeggen, om hem te behoeden. Want vrijheidsdrang geldt overal, overal waar er onderdrukking is... Zuid-Afrika, Chili, Argentinië... noem maar op. Al te vaak komt het fascisme van machtshebbers die net zoals in 't Suriname van nu militairen zijn. Vandaag leuzen, morgen schoten. Je weet nooit hoe een links ei naar rechts kan rollen. Of naar de ultra-linkse kant. En zeker niet, weet je, hoe een Surinaams ei kan wentelen. Een militair ei dat achteraf een granaat kan zijn dat harten stuk schiet. Dus opgepast, voorzichtig!

Letterlijk heb ik hem staan zeggen: ‘Brada, je bent me broer en je bent iemand die niet wil blijven hier. Okee, ga! Maar ga niet uit zwakte, asjeblieft, no?’

Toch is hij weggegaan. Of moet ik zeggen: is hij heengegaan?

Toch heeft hij helemaal alleen zijn eigen weg genomen.

2. De magische schijn van het voorgevoel

Gisteren. De hele ochtend had mama buikpijn.

‘Ik geloof dat er iets gaat gebeuren, iets kwaads,’ zei ze nog. We lachten. Wilgo maakte een grapje dat ze zoals alle primitief levende bosmensen met voodu-invloeden, boze geesten in de kamer bespeurde. Hoe ouwerwets en traditioneel om dit soort onlustgevoelen, pijn zelfs, te verklaren met: ‘Een ding dat gaat gebeuren!’ Gewoon ouwe lulkoek, vond hij.

‘Waarom nemen jullie geen komputer met moderne chips om voor jullie te berekenen wat er gebeuren gaat?’ zei hij. Die grappenmaker! Hij voelt niet alleen heel anders dan P'pa Kwa en Mama Dina, hij dénkt heel anders. Veel meer dan ik is hij een Hollandman geworden.

Ach, die boze geesten waar hij het over had. *Leba's* en *Bakru's* zeker! Ze kwamen haar de buik (die volgens traditie afkomst en verwantschap aanduidt) kwellen, niet waar? P'pa Kwa liet horen dat hij van de weersvoorspeller P'pa Pelleboer op de radio had gehoord, dat er storm zou losbreken, die zelfde zelfde dag.

‘Vandaar!’ riep ze, ineens gelovend in het weer als oorzaak van haar buikpijn die, nu ze het wist, zou moeten gaan afnemen. Verlichting, aay, verlichting! Die zóu optreden. En... die kwam ook, al was het

maar voor korte tijd. Want later begon dat ding weer en de pijn was ondanks wat voor middeltjes - asperientjes van de apotheker en ook echte negerhuis-medicijnen die ze huismiddeltjes noemen in Holland - niet weg te krijgen. Pijn, pijn, pijn. Zo sterk dat ze moest gaan liggen op haar zijbuik, de hele verdere ochtend.

Het was gisteren, late morgen, toen postbode kwam met een brief. Luchtpost! Een brief van onze Jozef, net uit Paramaribo gekomen.

'Lees fo me! je weet, me oog is niemeer goed en me bril ligt ergens anders dan ik die me lichaam hier heb neergezet,' riep Mama Dina toen ik haar die brief vanuit die open kamerdeur aanreikte. P'pa Kwa die het ding uit m'n handen kwam trekken, begon hem voor te lezen, hardop, dwars door dat geluid van het voormiddagsprogram op Duitsland II.

Hij was gaan plaats vullen op zijn versleten bilstekkie. Voet gegooid op die lange zitbank met de rose kleur en dat door mensenbillen uitgesleten gat. Hij was in zijn onderbroek en had dat hemd aan zijn borst dat nooit dicht wilde knopen, omdat het geen knopen meer heeft van boven, knópen die hij heeft verloren! Krabbend langs zijn dijharen, begon hij vlak daarop het briefpapier open te scheuren, frommelde die envelop in zijn handpalm en wierp dat ding naar mij om me te pesten. Dan las hij, een beetje met een werklozenstem, of ik het zo mag zeggen, die vermoeide toon van een thuiszittende dag-volprater.

Het was een doodgewone brief. Over het mooie

weer in Paramaribo dat voor de tijd van het jaar beslist niet mooi te noemen was. Slecht weer dus, maar geen onweer of storm zoals hier voorspeld. Ach, dat klimaat daarzo is goed tot heel best, uitstekend. Zelfs al is het slecht weer daar, dan kan je je nog kiplekker voelen, geloof ik. Maar ik weet niet meer hoe het precies daar is, het was zo lang terug toen we hier kwamen. Jozef schreef dat hij een treurige at-mosfeer proefde. Hij had het druk, zoals altijd. Geen tijd om te slenteren. Of voor feesten. Want de revolutie eiste alle krachten. Opbouwkrachten. Het ideaal van een heilstaat, gerund door een heuse volksdemokratie, moest worden waargemaakt.

Hij geloofde, schreef hij, dat de militairen beslist terug zouden gaan naar de kazernes en dat ze de macht zouden overdragen aan het gehele volk. Dat was pas echt demokratie! Een klinkende overwinning voor de bevrijders! Hij lachte ons in een paar brieven eerder uit, omdat we zouden heulen met de imperialistische krachten. Niet alleen door het wonen in Holland, maar vooral door het uitgeven van gelden die we kregen, zelfs al was het maar weewee. We steunden het ekonomische systeem dat zijn land onderdrukte. Het was een beetje lachtwekkend en hij bracht het een tikkeltje op een spottende manier. Maar diep weg, tussen de blanko-delen van het papier dat volgeschreven was met regels, kon je voelen dat hij het begon te menen. Dat hij vurig hoop koesterde op bevrijding, definitief. En dat hij van ons weg begon te groeien in die andere wereld die geregeerd

werd door volkskomitees en militairen met hun uzi's. Precies zoals wij als kinderen weggroeiden van onze ouders, nee, niet alleen door leeftijdsverschillen, maar door geheel andere opvoeding, ander kontakt met andere kultuur. Als modern geschoolde mensen hadden we ook nog een intellektuele denkkloof met P'pa Kwa en Mama Dina en hun generasie te overbruggen. Ik weet het, gewoon uit eigen ervaring. Neem nou die negerdinges, negerkultuur, die ze van ons weghouden. Hoewel ze ons soms een klein beetje daarvan toch weer opdringen. Zei P'pa Kwa niet laatst luid tegen mij: ‘Jongen, kom horen! Ik ga je binnenkort een water wassen!’

Hij bedoelt dan: ik ga je een ritueel geluksbad geven, je baden met kruiden en magische handelingen, om je aan levensgeluk te helpen.

Laat hij kijken naar zijn eigen mislukte pogingen een baantje te versieren! Wie ik? Zo'n bad nemen? Nee hoor! Met die rare afgodische stank! Bah!

Terug naar dat briefpapier dat Jozef zo vol geest heeft volgepend. Hij met zijn arbeid in de volkskomitees! En zijn ‘We hebben het hier druk met demokratiseren. Zelfs de meidenborsten moeten worden gedemokratiseerd.’

Als P'pa Kwa dat voorlas, gisteren, bleef zijn stem steken.

‘Die jongen is vrijpostig!’ riep hij. Ikzelf kreeg een glimpje blije lach weer rond op me gezicht. Jusu schreef haast cynische dingen. Humor, een beetje bijtend! Als hij dat wíst! Als hij wist dat door zo'n

kleine spottoon hij met zijn eigen (in mijn ogen verziekende) revolutionaire brein de werkelijkheid relativeerde. Hoe overleefbaar zou de slag om de vernieuwing daardoor niet gebleven zijn! Maar ik merkte uit al zijn geschriften dat hij steeds feller en feller werd. Tegenover wat hij noemde: ‘de vijanden van het volk waarin een groot deel van het volk zelf, dat van nature reaktionair is.’

‘Ondanks alle reaktionaire oppositie hebben we hoop’ schreef hij heel vaak. ‘Suriname is geen land waarin de mensen sterven van de honger. Het land lijdt geen kou. Het kent geen overstromingen noch aardbeving. Geen enkele natuurramp. Het is alleen door het westerse kapitalisme uitgebuit en tegelijk verwend, bedorven.’

Wat een tweeslachtigheid eigenlijk. Ik vraag me af of hij alles schreef wat hij werkelijk meemaakte. Vooral de laatste tijd kon je toch horen van de strubbelingen. Niet alleen kleine coups of pogingen daartoe. Maar geruzie. Ordinaire machtsstrijd. Al dat nieuws kwam niet van hem maar via de kranten tot ons.

Ik vraag me ook af of zijn medebroeders uit de komitees zijn brieven hebben gelezen. Niet alleen omdat de pers gekortwiekt wordt of op z'n minst gekontroleerd. Nee, het gaat meer om zijn persoon die ik na lang nadenken typerend vind voor het proces dat daar op gang is gekomen. Ook zo tweeslachtig! Net als hij!

Want waarom uzi's om een land te staan regeren, als hetzelfde land geen rampen kent en dat bepaald

geen hongersnood heeft onder de bevolking van nog geen half miljoen? ‘We zijn altijd betrekkelijk rijk geweest. Tot aan meningen toe hebben we een overvloed. Alleen een deel pinaart,’ zegt P'pa Kwa altijd. Dat is zíjn visie op de zaak, waarbij hij met pinarie lijden armoede bedoelt.

Terug naar Jusu's klinkende briefschrijfsels.

‘Het geluk is met ons land’ schreef hij zowat elke keer. Ditmaal stond het er niet. Blijkbaar hadden de trouwplannen die hij aankondigde geen ruimte gelaten voor zulks. Want meneertje gaat allang met de dochter van een krantenmagnaat. Hij heeft zelf altijd bij de pers willen zitten. Dus hij valt goed, gaat iemand zeggen. Die magnatendochter is een leuke meid, geloof ik. Maar haar vader schijnt een zware boersjwa-figuur te zijn. Jusu schrijft altijd heel netjes zijn geleerde bourgeois. Zíjn zaak hoor! Als hij maar oppast dat dit alles hem niet vernoodlottigt, zoals mama het uitdrukt.

‘Het geluk is met Suriname.’

Dit keer stond het er niet. Eigenlijk was er maar één ding wat in die brief keihard opviel. Zowat om de regel begon hij over dromen. Kwaaie dromen. Maar dan stopte hij. En liet dinges horen over zonnig Suriname en zo. Alleen, tegen het einde kon hij het niet meer verbergen.

‘P'pa Kwa en Mama Dina...’ zo schreef hij, ‘groeten aan jullie en me broers. En aan al die mensen waarvan jullie weten dat ik die gekend heb. Ik heb dat rare gevoel dat ik... ach, laat maar! Jullie zien me

heus wel terug. Ik kom jullie opzoeken, zodra het proces zich heeft gestabiliseerd. Zodra allen, het hele volk, werkelijk tot in de breedste lagen, ongeacht ras, huidskleur of afkomst, overtuigd is van de revolutie en de noodzaak van anti-imperialistische strijd, kom ik bij jullie. Of jullie mogen dan terug komen, niet alleen om met jullie ogen te kijken, nee, om in een Fri Sranan te blijven. Een land dat niet alleen een eigen vrijheidssmaak kent en proeft. Maar een land, een Suriname, dat aansluit bij de internationale bewustzijnsstrijd, een heuse Sranan Libre, met Libre, Vrij, Vrijheid, voorop! It is a promise!'

Maar dan begon hij direkt weer met iets wat alleen van verborgen wanhoop kan getuigen: 'Voorlopig blijf ik hier. Al gaat het niet zo goed, veel frommelarij... een Hollander noemt dat gemarchandeer, ík in elk geval blijf oprecht meedoen. Het proces wil dat. En mijn Surinaamse spirit wil dat ook. Het moet... het móet!'

Tussen het gelach dat klonk dacht ik aan iets van een Kromanti, een van de luchtgoden, de zwevende geesteskrachten. Dat was om precies te zijn bij het woord *spirit.* Ja, Oom Bert heeft daar weleens meer over gepraat, al mochten wij het niet horen. Voor mij was het allang een feit dat een soort van zwevende Kromanti de verhouding tussen het Suriname daar in Zuid-Amerika en het Hollandje hier in Europa weergeeft. Een Kromanti die drie eeuwen en langer oud is. Maar laten we dat gevulde briefpapier van Jusu z'n kans geven het verdere bericht te tonen, no?

‘Ik heb gisteren zo'n rare droom gehad,’ schreef onze vent. ‘Niemand gaat dit geloven wanneer ik het hier ga lopen te vertellen. Maar het geschiedde dat ik in mijn droom een wandeling maakte. Dat was in een heldere nacht. Het was ergens, in een polder of zo, een vruchtbaar stukje land dat braak lag. Er was wel wat begroeisel, gras en zo, als teken van een zeer vruchtbare bodem, je zag het gewoon. Ik kwam broer Armand tegen en wilde hem tonen hoe ver we waren met het bewerken van ons stukje bosgrond. Ontginning! Wieden, planten, oogsten en...

Terwijl we daar stonden te praten, zag ik, ineens en onder donderend geraas, op alle vier hoeken van het perceel dat we betreden hadden, grote rookwolken verschijnen. Verwonderd zag ik om naar waar de vlammen waren van de brand. Maar er was geen vlam, geen één, althans niet zichtbaar. In een flits schoot ik naar de dichtstbijzijnde kreek om met mijn blote handen water te gaan scheppen teneinde de gekonstateerde branden te gaan blussen. Toen zag ik dat de bedding van de stroom die altijd daar gevloeid had droog stond. In mijn ontzetting keerde ik mij om naar Armand om te roepen dat hij weg moest rennen voordat ook híj zou worden aangevreten door het onzichtbare vuur. Maar op de plek waar hij als op de grond genageld had gestaan was er geen mens meer te bekennen, nergens was hij, weg, verdwenen. En kijk: vanuit de verte kwam er een oerwoudhoge, bloedrode golf aanspoelen om ónze brand te blussen...’

Kijk dan: Ma Dina wist ineens nou letterlijk en precies wat haar gekweld had. 't Was iets van een bloedgolf dat haar buik doorspoelde, zei ze. En misschien had ze gelijk. Nu ze het wist kon ze er weer tegen en stond ze op om kleren te gaan wassen. Pas toen ik die brief nogeens rustig bekeek en haar verzekerde dat deze minstens acht dagen terug geschreven was (en dat er in die tussentijd heus niets bizonders zich had voorgedaan) leek de gevoelde pijn, eigenlijk kramp, te zullen gaan verdwijnen. Was een rare bisnis toch, de uitwerking van woorden!. Maar goed! Er was dus niets gebeurd.

Wel kwam er gisterochtend, toen iedereen nog in bed lag, onverwachts een telefoontje. Van wie dat wisten we niet. Ppprrringgg! Ppprrringgg! Ppprrringgg! Tijdens het rinkelen opgenomen. Maar met de hoorn aan het mensenoor daar aan het zijhoofd *niets gehoord.*

Om twaalf uur: weer iemand die ons opbelt. Ppprrringgg...

P'pa Kwa kwam net uit die badkamer gesloft. Hoor hem met bulderende kaakwerk tegen mij schreeuwwerk leveren: ‘Deze vent! Is fo niets hebben ze je gemaakt zeker no? Kijk waar je met je poten staat! Dan kan je je klauw nie uitsteken om dat toestel te nemen!’

Hij kwam vervaarlijk aanrennen, wilde me opzij duwen (maar ik ben snel en lenig, ik ontsprong!) en riep nog: ‘Boggel out!’ waarmee hij me uit de weg wilde duwen via een heup- en schouderkombinatie

in het opruimingswerk van een schoonveeg manoeuvre of hoe je dat gedoe van wegwerken wilt noemen. Kijk, ikzelf stond net in een blad voor jonge en bewuste donkere mensen te bladeren, dus was ik in gedachten. Buitendien had die rottelefoon vanochtend al niets opgeleverd. Tevens moet ik hart plechtig verklaren dat papa niet wil dat ik zijn telefoontjes aanneem. Tevens ben ik niet geboren om als kindslaaf grote mensen te dienen. Buitendien... ppprrringgg!

Toen hij opnam was er weer niemand, de tweede keer op één dag. Ach, zeker iemand die niet weet waar hij heeft geslapen en die een taxi moet hebben... aaahhh... de halve dag vergaat met het nietsledige... wat zeg ik... aaahhh! Maar dan, ineens, ín mij, ontwaakt een stem. Het is de Kromanti waar Oom Bert over heeft gesproken! Zo onbekend! En toch! Hoe niet vertrouwd! Ik hoor! Ik hóór:

In de schaduw van het wereldse paradijs gebleven. Kermend van onrust en dorstig naar gerechtigheden. Totem van vrede en vuurmond van verzet tegelijk. Starend van ziel uit, in glinster nacht diepte, ik, Kromanti Obja, ik, Kromanti Obja: uw schare van geesten en goden verbind ik. Ik laad u tot zwermen gewapende strijders, in duiven verscholen, vervleugeld tot één. Zo ben ik Kromanti in u. Zo ben ik Oorlogsgod en Engel der Bescherming tegelijk. Ik ben u, individueel en volk dat strijdt. O, strijders-ziel, bezie het leven uit verloren mensliefde! Het is door úw oog dat ik naar de wereld kijk.

‘Wat sta je zo als een dommerik te koekeloeren?’ roept P'pa Kwa ineens. Dan hoor ik niets meer, niets. Tijd wordt dan ding dat op de klok verstrijkt.

De eerste windstoten, zij staken later op. Er woelde iets van verre, verre onrust. In stilte merkte ik: er is iets dat huilt. Maar ik bleef kalm, luisterde de radio. Zong mee met tophits. Een verzetslied uit Brazilië klonk. Ik liet mijn stem horen en kweelde mee, heel bewust. Heel bewust. Ma zocht haar bril die nergens bleek te vinden. ‘Het heeft voeten gekregen’, zei ze boos. (Tussen het wasgoed de machine in gestopt, dacht ik.) P'pa Kwa vloekte om een fles achter mijn rug. Kopro, die koperen Wilgo van ons, was een ding aan het repareren. Ik had toen het gevoel dat er een deel, een diep deel, van mijn ziel op stap ging. Erger, zij nam mij mee met stem:

Indien gij kijkt, o Anana, o God, door blikken van de moordenaars, bezie mij met de goddelijke angst! Want in mijn volk ben ik vergrendeld tot de gevangene van wapenmacht. In 't bloed der landszonen ben ik verschoten door de munitie van het militaire. Mijn vrijheid geketend, opnieuw, door ‘bevrijders’. O wanhoop van waaruit ik toekomst bemin.

Ik keek om me heen. Niets. Geen speciaal ding dat er gebeurde. Iedereen aan zijn normale bezigheid. Geen enkel bijzonder ding gepasseerd en alleen de wind die giert langs de ramen.

Ik dacht bij me hoofd: ‘Word ik nou gek?’

Zeker zijn de restanten van een kulturele manifestatie van gister of eergister, blijven hangen bij me.

Die gekhoofdige dichters! Bwah! Maar dan ineens, bij weer een windstoot die de pannen van de daken af wil waaien, ik hóór, ik hoor met eigen mensenoor, ik hóór:

Mijn handen zijn lijken! Mijn hoofd is hun hart! Mijn oog ziet het schot van de doden dat valt! En in mijn wereldwijd vermoeide weefselen, o ik, moderne mens en zelfbewusteling in het ontwaakt proces van de bevrijding, kronkelt de slang zich van de broedermoord. En in mijn onmacht om volmaakt te zijn, als revolutionair, teneinde vrede te herscheppen, verbreek ik mij uit dit geknechte lot. Opstaande uit de ark van mijn eenzaamheid word ik de vredesengel, duivel in de duif!, duif-engel, vredebrenger, geestkracht om de hernieuwde strijd.

Toen wist ik: er is iets gebeurd. Iets, waarvan enkel de Kromanti in mij zal spreken. Niemand zal het horen, niemand zal het zien. Het is misschien levensgeheim. Maar ik weet het, ik denk het, ik voel het, vanaf nu. De stem in mij is mij geworden, Mij. Mijn Kromanti, mijn Engel en Bewaarder die op negroïde wijze spreekt. Ik zal de dingen zien en zeggen. Ervaren, zeggen en ook zelf horen bovendien. En niemand die zal willen weten hoe nauw de werkelijkheid ernaar zal luisteren. Hoe echt de dingen zijn die ik beleef. Zonder één ritueel of wijdingswater is de grote Kromanti gekomen over mij. Er is de Kracht der Krachten in de kracht van storm die de mensenziel bezoekt en woedt in het geheime leven van de ziel. Er is de levende die met de geestkracht kan ver-

huizen. Noem het de Zweefkracht van de Kromanti. Het ware luchtruim wordt doorkliefd. Er is geen plek die deze wezenskracht niet kan bezoeken. Er is geen datum waaruit deze kracht niet opdoemt voor de weergave van al de handelingen van dit leven. Kromanti is de werkelijkheid die schuil gaat achter het gezicht van heel de ziel. Ik ben de werkelijke Kromanti die om de dingen van mijn volk getuigt. Zie hoe de waarheid weet te bloeien vanuit duisternissen en geheime oorden. Er is een wezen dat uit lichaam vleugels spreidt.

Hoofdstuk II
De schok

3. De schok uit Paramaribo

Ik ben bedroefd. Me hele hart hier in me, weet niet waarom. De storm is opgehouden, uitgeraasd. Het weer is hangerig geworden. Het is windstil en de lucht schijnt helder. Toch is de zon voor mij naar een verborgen plek gegaan. Of elders, waar hij niet meer schijnen kan. In ons verloren paradijs misschien is hij, dat stukje wereld waarvan we gedroomd hebben en dat eerst leek te komen, maar dat nu vernietigd is. Het stukgeschoten wereldparadijs van gelijkheid, volksinspraak en ware demokratie, gerechtigheid. De wereld heeft voor mij het grootste deel van zijn menswaardigheid verloren.

En ik ben bang. Mijn droomvisioen van gisteravond... vanochtend in alle vroegte... ppprringggg! Daar gaat die telefoon alweer. Ik wil gaan opnemen, maar P'pa Kwa gaat zelf al.

‘Een van mijn dikste vrienden,’ denkt zo te zien. Hij lacht een brede lach weg. Want hij denkt: ‘Ah! Zeker voor een feest!’

Wilgo is weg en mama heeft haar boodschappentassen gepakt om te gaan winkelen. Hoor me dan, met een gemaakte grap, terwijl papa opneemt: ‘Hallo? Tot wie spreek ik? Ja, met Paramaribo hier aan de lijn. Ze zeggen: weer een nieuwste coup! Twintig doden minstens, brand en toestand! Jozef van u is...’

Even wachten! P'pa Kwa begint te schreeuwen: ‘Wat zeg je? O god, me Jeses!’

‘Wat is er aan de hand?’ roep ik verschrikt. Al die gedachtes over coup en zo, die grappetapperij, verdwijnt. Er moet een vreselijk bericht gekomen zijn. Kijk P'pa Kwa. Z'n hemd staat al halfopen en zijn kaak zakt helemaal totdat hij met een open mond te hijgen staat. Vreselijk nieuws man, vreselijk. Ditmaal is het de waarheid en geen enkele grap. P'pa Kwa, hij beeft, hij trilt, hij schudt, hij schokt. Hoor hem:

‘Wáár is je m'ma! Kom, haal je moeder, vlugvlug!’

Op dat ogenblik vliegt mijn Kromanti weer. Ik voel het en ik merk hoe een wilde, woeste spirit vleugels slaat. O woestheid van de innerlijke woede! Ik weet het, ja ik voelde het vanaf de eerste dag dat ik, als mens-in-een-geschiedenis geboren, besefte wat het Surinamer-zijn betekende: strijd! strijd! Strijd tegen koloniale onderdrukkers! Strijd van de eerste indianen tegen hun moordenaars en uitroeiers die op zoek waren naar hún geluk, hún goud, hún Eldorado! Strijd van negerslaven die in de marronstrijd zich verzetten tegen het koloniale leger, tegen eigen zwarte verraders met hun rode muts, de Redi Musu, en de bendes die zich in 't Europa van die dagen hadden vergaard tot een terreurleger! Strijd! Strijd van kontraktarbeiders die in nieuwe slavernijen uit koloniën in Azië werden geronseld, eigenlijk gesleept! Strijd tegen schijnemancipatie! Tegen eigen postkoloniale onderdrukkers! Strijd thans tegen nieuwe macht-

hebbers die coup na coup beramen om tesamen met terreur van ultra-linkse intellektuelen uit de naam van 't volk 't hele volk zijn komen onderdrukken! Strijd! Strijd! Strijd! Tot aan de strijd om een modern bewustzijn van bevrijde mensen toe! Er is geen einde aan de strijd voor werkelijke vrijheid!

Thans is het huis van heel de natie waaruit ik geboren ben geschonden. Uit marteling en broedermoord. Mijn schuilhut is verbrand. Ik proef de taal van de verbittering die vlammend uit het hart protest uitslaat. Sranan, fa j' pot' mi so: waarom je kinderen dit aangedaan, o Suriname?

Mama gaan roepen hoeft niet meer. Op dit moment komt ze eraan. Klaagt aan de trapmond dat ze veels te zware tassen moet dragen voor de vretersbende die we zijn. Het moederslot veronderstel ik, met een glimlach om de lekkernijen die ze toch blijft kopen. Afèn, we willen best een handje gaan helpen om die flessen bier, zoutjes en koek en weet ik wat voor extra's meer te gaan helpen versjouwen. Maar het hoeft niet meer. Ze gooit allebei die tassen op de trapvloer zo *bamm!*

‘Dina!’ schreeuwt P'pa Kwa bij de deur, ‘Dina, mi ati e koti man! A boi fu un dede gwe!’ (Dina, m'n hart keert zich zowat om in me! Het is met onze zoon gebeurd!)

In een schrikreaktie van haar dondert er één van die tassen, die half op een van de bovenste treden stond, door een duw naar beneden. Mama Dina

draait, tolt, armen omhoog. Deur open en P'pa Kwa grijpt haar voordat ze haar nek gaat breken in een val. Ik ren achter hem aan met de ontzettingsuitroep van ‘O jeko!’ (Jezus nogantoe!)

‘Ik wist het!’ gilt ze, ‘Ik heb het al die tijd geweten! Iets is me helemaal komen waarschuwen op straat. Vandaar dat ik met spoed ben komen lopen hier naar huis.’

Het huilen barst los. Ze schreeuwt. Ze schrééuwt?! O, ze wil niet horen om stil te worden. Ze krijgt bijna een *adube*, een aanval, met rollen op de grond en stuiptrekken.

‘Owee, mi gado: me god!, me kind is dood! Waaaiii! Help! waaaiii...!!’

Hoemeer ze haar kalmeren, hoemeer ze lijkt te trillen met emosie. Ik ben kwaad op P'pa Kwa die haar zo pats-boem direkt heeft gezegd dat Jozef dood is, vlak toen ze nog zelfs buiten op de trap stond. En hij wordt kwaad op mij omdat ik het niet goed begrijp. Of ik niet weet, roept hij, dat het onze gewoonte is om dit soort dinges vrij te zeggen, vrij te reageren ook, met alle emotie.

In de kleine opstopping die ontstaat komen de buren.

‘Nou zeg, buurvrouw, ik heb met u te doen,’ betoont één van de bovenburen als Hollander zijn medeleven. Een ander, die van de aparte straatdeur beneden, maakt een fout door te roepen: ‘Kalm toch! Het is een pijnlijke zaak, dat wel. Maar reageert u toch beschaafd.’

‘Beschaafd? Beschaafd? Wat fo k'ka beschaafd!’ roep ik. Waarmee ik aangeef dat beschaafd treuren ons echt geen reet kan schelen. Ik ben het ermee eens: gewoon het uitschreeuwen. Al ben ik bang dat ma straks nog een hartaanval krijgt. Of dat P'pa Kwa die nu vreselijk staat te zweten, een hartverlamming krijgt ineens. Zelf steek ik van zenuwachtigheid de ene sigaret na de andere op. Ik wil huilen. Ik wil woedend zijn. Ik wil schreeuwen. Ik wil op een vreemde wijze lachen zelfs. Al die emosie! Iedereen is op de een of andere wijze góed verslagen, geknakt. Nu weet ik wat het is een bloedverwant die zo nabij is kwijt te zijn.

Ma Dina wordt gekalmeerd tenslotte met wat suikerwater, een paar glazen achter elkaar. Er wordt een *dede-oso singi* ingezet, zo'n lied dat men zingt bij een dodenwake. Koude rillingen lopen over mijn rug. Het is vijfentwintig graden bijna hier in huis en toch, ik heb het koud, ijskoud.

Het doodsbericht kwam van Oom Frenkel. Een echte oom is hij, een broer van P'pa Kwa. Het gesprek werd afgebroken, afgekapt. Toch weten we uit Suriname, helemaal van overzee: Jusu is dood. Doodgeschoten buitendien. In welke situatie, dat blijft hoogst onduidelijk. Er gebeuren daar de vreselijkste dingen, horen we. Visite praat, praat, praat maar raak.

Langzaam begin het tot ons door te dringen. Ze hebben dat restje demokratie dat er was nu finaal stukgeschoten. Er zijn branden geweest, vertelt de

radio. En slachtoffers. En executies. Vluchtelingen die via Frans Guyana hun berichten doorbellen hebben 't laten weten. Meer is er voorlopig niet bekend.

Maar ik weet precies wat er zich afgespeeld heeft. De Kromanti, die eigenlijk geen engelbewaarder is maar een zogeheten *winti*, zeg maar, een geest, die laat mij in het helderste moment van meebeleven weten: Boem! Boem! De demokratie is stukgeschoten! Boem! Boem! De militaire leiders laten het vakbondsgebouw van hen die tegen het militaire gezag gedemonstreerd hebben stukschieten! Boem! Uit naam der diktatuur! Boem! Het radiostation dat in hun ogen een stuk kapitalisme is en tegelijk een voorbeeld van spotternij met het proces, ABC-radio, wordt stukgeschoten, boemmm! Weer een ander station, een bolwerk van konservatief Hindoestaans kapitalisme, *Radika*, wordt stuk gebombardeerd, boemmm! *De Vrije Stem* wordt ook als krant en medium gepakt, boemmm! Vanaf nu zal er één krant zijn, *De Ware Tijd* ('t is spot met symboliek!), één staatsradio (de SRS), één televisiestation (STVS) en natuurlijk één absolute leider. Maar ook: één natie die zich daartegen verzetten zal.

Vanaf vandaag wordt het een strijd van Kromanti tegen de Leba. De Kromanti als hogere geest, zeg maar: de geest der vrijheid, tegen de Leba. De Leba die ik neem als symbool der onderwerping. Twee tegengestelde krachten, hoog tegen laag. De Kromanti, de Zwevende, zeg maar de kracht die alle lasten

van ons afwerpt, vecht tegen de Leba die ons met z'n duivelse krachten in het verderf wil trekken, omlaag, door de zware levenslast, naar de peilloze diepten van het verderf.

Het beeld doemt op van een duif die door aasvretende beesten wordt belaagd, een duif die per ongeluk tussen de ratten is terecht gekomen en die nu aangevreten wordt van alle kanten. Zo wordt de Kromanti belaagd door Leba's. Ze willen de vleugels van de Kromanti stukmaken. Ze willen de Kromanti, die als vrije spirit het luchtruim kiezen kan, kapotmaken. Een duivelse daad die bederf inhoudt, terwijl de Kromanti zich poogt los te maken en op te vliegen, de vrijheid van onze ziel tegemoet.

Zo wordt het wezen van onze vrijheid belaagd door de onheilskrachten van die moordenaars. De Kromanti gaat winnen, je zal 't zien. De Kromanti zal deze Leba's die het land in het verderf storten ontstijgen en ze ver achter zich laten. Want de ware vrijheid overwint. De hoop van de kleine man (die ‘onze’ leider & bevelhebber *de man met de slippers* noemt) zal niet verloren gaan. Kromanti zal niet alleen opstijgen. Hij zal, als eenmaal alle krachten herwonnen zijn en het verzet geordend is, zijn belagers verpletterend verslaan en de onheilsgedrochten die nu het land in het verderf trachten te storten vernietigen. Dan pas zal de man met slippers - en hij niet alleen - de smaak proeven van het Vrije Suriname. Dan pas zal Kromanti het luchtruim kiezen dat als vrijheid de grootse krachten toont van onze

diepste ziel. O wij, gebald tot de gestalte van de menselijkste kleinheid, wij in onze droefenis, klein en ontmenselijkt door 't schennend feit van zulk een gruwelijke broedermoord!

Mama huilt, ontroostbaar als ze is, de hele dag. Dat nieuws is doorgebroken, zeer definitief. Radio meldt. Televisie gaat direkt ook melding geven. Er is een ramp gebeurd in 't land van onze roots. En elke keer krijgen we steeds opnieuw details die stukjes laten zien van wat gebeurd is, hoewel de machthebbers daar hun uiterste best doen om ons al het mogelijke te onthouden. Die stinkbeesten!

Jozef z'n naam is op de radio gevallen. De mensen, vrienden, kennissen, of zomaar ook nieuwsgierigen, ze bellen, komen naar ons toe. Sommigen blijven stil, tot op de gang is het vol. Anderen praten en praten dat je oor van je zijhoofd af gaat tuimelen. Ik weet niet waar ik me voet moet zetten als ik naar de wc wil lopen. We worden heel vaak opgebeld ook, terwijl wijzelf aan het bellen slaan. Over en weer kondoleances. Niemand van al die mensen die getroffen zijn als familielid kan zijn kontakt leggen met Suriname. Die moordenaars! Ze maken ons gehandikapt! We mogen nieteens van hart tot hart kommuniceren.

Organisaties bellen ons. Of we alleen onze rouw willen doormaken. Of we misschien met andere families willen djoinen. Wat we van plan zijn: gaan? Blijven hier? Onderzoek aanvragen van internatio-

nale organisaties? Ach, hoe kunnen we iets zeggen dan? We zijn in onze droefheid principieel alleen en we weten helemaal niet wat er gaat gebeuren, ook niet met de slachtoffers. Het begint ernaar uit te zien dat we die nieteens zelf gaan mogen begraven. Verhalen komen los over gemartelden en mensen die aan stukken zijn geschoten. Ik kan het allemaal niet geloven ook al zegt iets me dat het wel waar is.

'We zullen zien. We zullen zien.' Dat is het enigste wat er op dit moment te zeggen valt.

Op straat, tijdens het happen van wat verse lucht, herinner ik me een gesprek dat ik pas geleden met een Hindoestaanse jongen had. Ik heb hem al heel lang kunnen kennen, doordat wij als jeugdigen dezelfde lagere school hebben gehad. Daarna wel vrienden gebleven, maar met het opgroeien besmet door de scheidende kracht van onze twee aparte kulturen in hetzelfde land. Ik neger, hij met zijn uit India afkomende kultuur.

'Ze hebben bij de laatste coup gedreigd dat ze de Hindoestaanse leiders zullen wegmoorden,' heeft hij gezegd, 'volgende keer gaat het ook gebeuren.'

Het was een grap. En hoewel we elkaar door intelligentie meer dan ooit hebben leren verstaan, is er van die grap toch wat zuur bij me gebleven. Vooral nu ik voel (het regent zacht) hoezeer hij gelijk zou kunnen hebben. Opvallend veel Hindoestaanse namen bij de slachtoffers. Al kan je de situatie nu nog niet zo klaar en helder staan beoordelen. Toch denk ik wel:

‘Het kán niet wat hij zei. De revolutionairen zijn niet gek.’ Helaas, ze zijn wél gek gebleken.

‘Misschien,’ zo denk ik, ‘was de grote Hindoestaanse oppositie te verklaren, niet alleen doordat er van die zijde een aantal kapitalistische tegenstanders waren, maar veeleer doordat ‘onze’ revolutie werd gepredikt door de nieuwe machthebbers die in de lijn der traditie toch maar weer voor het overgrote deel kreolen zijn. Negers zoals ik en... Jozef.

En opeens slaan mijn gevoelens toe. Wat neger? Wat Hindoestaan? Er is een slachtpartij geweest en elk slachtoffer was één teveel. Moord! Broedermoord! Dát is geschied!

‘Sranan fa j' pot' mi so: waarom doe je mij dit nu aan, o Suriname?’

Er klinkt een doodsgezang vol zielsverdriet. Ik huil, eindelijk, mijn ogen huilen na die uren van het spanningsvol uitkijken naar gemoedsrust.

Hoofdstuk III
Verslagenheid, woede en rouw

4. De klank van ons ware verdriet

Fa mi ati sari so tide?
A gersi tak' wan sani lasi gwe.
Sonte a mi kondre,
mi Sianan-kondre!
Luku fa m'e kari ju
fu so wan farawe...

Haj Sranan, mi kondre!

So mi ede e prakseri ju.
A sori tak' mi rutu de na ju.
Mi ati e bari,
mi skin e sari!
Luku fa m'e firi ju
nanga na pen fu mi...

Haj Sranan, mi kondre!

O, wat is het dat mij zo bedroeft?
Dat uit de diepten
mij in 't hart vertoeft?
Is het mijn land? Mijn Suriname?
Is dat de warmte
van de troost die ik zoek?

O, mijn Suriname!

O, wat is het dat mij zo bedrukt?
Dat zonder einde
mij 't plezier ontrukt?
Het is mijn land! Mijn Suriname!
Dat is de oorzaak
van de pijn die ik bezing!

O, mijn Suriname!

Er klinkt een bandje met een lied. Toch zijn het niet de woorden, vol van eenvoud, die mij raken. En die de sfeer in huis de hoop doen dragen om gevallen duisternis. Het is de melodie! De simpele melodie, het ritme, de Zuid-Amerikaanse stijl! Waarmee ik in de diepe diepte van het onbewuste voel, hoezeer mijn land verworden is tot diktatuur in stijl van zowat heel het kontinent waartoe het is geschapen te behoren. Het drama van Latijns-Amerika is ons ook niet bespaard gebleven. Maar de lafheid van die moordenaars! Om zoveel geweld te gebruiken! Om zo te liegen! Om geen opening van zaken te geven! Om ons land te schenden, de KRA, de SPIRIT van Suriname, gewoon aan te randen! En dan de vermoorde zonen goeddeels niet vrij te geven voor de droefenis van vrienden en familie. Erger dan honden zijn ze, want zelfs een hond vermoordt niet en verbergt de stank niet van datgene wat hij aanvreet! Hoe kan ik het gevoel beschrijven dat ik niet zijn mag met mijn

vlees, mijn bloed, mijn ademziel die daar vermoord ligt en geveld? De moordenaars geven geen ruimte, voor geen enkele warme en laatste omhelzing, de allerlaatste brasa-groet! De jakhalzen der Amazone-bedding, tropen-roofdieren in 't militaire tenue gestoken, vermoorden zelfs mijn laatste eerbetoon! Aaj, Sranan, mi kondre!

Oom Frenkel eindelijk, eindelijk zo!, aan die telefoon gekregen. Midden in de nacht hoor, zeg ik je! Hij is geen man met status en moet een heel eind van de Kwatta komen. Bij hem logeerde Jozef toen hij pas daar was. Zijn werkbaas heeft P'pa Kwa moeten bellen. Met scheldpartij van die baas: ‘Kom me niet storen! Je bent gek no? Dalek schie-ten ze me dood!’ Kontakt verbroken. Weer gebeld naar ITT.

O, asjeblieft, we willen horen wat er daar gebeurd is. Spanning laat mensen z'n handen zweten tot en met! Kleren zijn nie lekker meer om aan je lijf te voelen. Huis is nie prettig om te blijven, eten smaakt geheel niet meer.

Na zoveel keer proberen met de moed der hoogste wanhoop, winnen we. Oom Frenkel huílt. Hij beeft. Hij schudt die telefoon zo klak-klak-klak. Op alles wat je vraagt zegt hij: ‘M'm.’ Dat bekende geluid van ontkenning. Het schept een nieuwe vorm van wanhopigheid. Eindelijk zo, heb je hem dan te pakken en dan blijft hij maar ‘m'm’ geven. Waarschijnlijk omdat hij niets wil zeggen. Hij kán ook niks zeggen, net zoals al die mensen die bang zijn. Angst, angst over-

heerst het land. Niemand is meer zijn leven zeker, dat is duidelijk. Sommigen willen nieteens worden opgebeld. Al die terreur!

Het enigste wat Oom Frenkel kwijt wil, is dat Jozef is doodgeschoten. Door wie, dat weet hij niet. Waarom? Dat kan hij niet zeggen. Hoe? Dat gaat hij geenszins verklappen, voorop gesteld dat hij het zou weten. Want we horen hier enkel en alleen dat er zich betreurenswaardige voorvallen zouden hebben voorgedaan. Dat alles tijdens het vervoer van gevangenen tussen Fort Zeelandia aan de Surinamerivier (waar Paramaribo aan ligt) en de Memre Buku kazerne (die zich ergens in Paramaribo bevindt). ‘Betreurenswaardige voorvallen’, zo heeft de bevelhebber het uitgedrukt. Toen ik het hoorde riep ik kwaad:

‘Wat voor fokking bevelhebber! Wie heeft hem tot bevelhebber gemaakt, die moordenaar? Dat stinkbeest met z'n uzi! Die schenner van ons land, ons nationale huis, onze droom, onze hoop, onze eigen Surinaamse KRA! Wie heeft hem gevraagd op die manier ons fokking land te komen redden?’

‘Kalmeer! Kalmeer! Rek je stemband niet!’ Begonnen mensen al te roepen. Dat was vlak voordat Kopro, ons Kopertje, opsprong en ook al begon uit te roepen dat hij wilde gaan vechten: ‘Geef me een geweer, nee, geef me een mitrailleur! Ik ga die *m'mapima*-beesten die onze broer hebben doodgeschoten zelf afmaken! Ze bederven ons land! Ze terroriseren ons volk!’

Ik stond net als iedereen verbaasd. Ineens was hij

op en top Surinamer. Ineens gebruikt hij het scheldwoord m'mapima, wat zo ongeveer dezelfde kracht heeft als klootzak. Of moet ik wijzen op het feit dat het woord moeder erin voorkomt en dat de rest krachtterm is. In elk geval: meneer is een en al patriot.

Op dat moment is het Mama Dina die ook al opspringt en hem maant tot rust: ‘Nono, nee m'n jongen, ga geen domme dingen doen. Ik wil geen tweede zoon verliezen.’

Dan, met de handen vol wanhoop in de lucht en meteen het hoofdhaar vastgrijpen in radeloosheid: ‘Míjn god, de natuur gaat me toch niet ontnemen wat het me gegeven heeft?’

Ik sta ook op. Sla een arm om Wilgo.

‘Luister brada,’ zeg ik, kalmer dan ooit, ‘allereerst moet je goed weten wat je doet. Als je verzetsman worden wilt, okee. Niemand gaat je tegen kunnen houden. Maar schreeuw geen domme dinges zoals iedereen. En weet bovendien dat geweld niet altijd met geweld bestreden hoeft te worden.’

Diep in mijn binnenbuik en hartbinnenste schaamde ik mijzelf. Omdat ik wist van diktatuur en van geweld dat enkel en alleen - praktijk bewijst - verdreven worden kan door nog groter geweld. Hoe laf zou 't zijn om op de eerste plaats te trachten bloed en levens te besparen? En toch de strijd te gaan uitvechten zoals 't hoort? O, bange, laffe angst van 't individuele mensenhart dat niets dan leven, leven, wil behouden! Terwijl de vrijheid altijd wel om offers vraagt.

‘Kom brada, laten we eerst denken aan de rouw die ons te wachten staat,’ zei ik.

Ik herinner mij een passage uit een brief die Jusu ooit aan me gestuurd heeft. Daarin schrijft hij over zijn werk en de bittere ervaringen die hij krijgt met het gezag dat heeft te maken met een van zijn volkskomitees. Hij schrijft:

‘Eergister waren we op bezoek bij 't komitee te Berg en Dal. Naast een hoop frustas, je weet: de frustraties zoals geldgebrek, gebrek aan organisatietalent en aan ideeën, gebeurt er een hoop goeds. Ik ben blij dat de mensen zich sowieso organiseren. Maar het lijkt alsof we de berg daarmee hebben gehad. Met de kollektieve inzet dus. Het dal gaat komen nu, met de werkelijke praktijkuitvoering van al onze plannen.

In een van onze komitees hier in de stad zit er een vent. Die man was van de oude orde nog een eksponent. Je weet wat dat wil zeggen toch? Partijbons van de ouwe, op raciale leest geschoeide partij. Nu speelt hij de grootste revo, de grootst mogelijke revolutionair. Zijn dikke buik is ondanks alle opofferingsgezindheid niet gezakt terwijl hij predikt dat eenieder de buikriem moet gaan aanhalen. Ook het feit dat inzet energie vraagt schijnt hem niet te deren. Als hij eenmaal zijn energie in de zaak stopt, dan is het om de leiders breedmondig te staan prijzen. Voor de rest frustreert hij de jongeren met hun initiatief uit vrees dat ze hem zullen passeren. Ver-

der wil hij per sé meer vrouwen in het komitee om ze meer te kunnen naaien. Voor ruimere sekskeuze dus, terwijl de plannen slechts half uitgevoerd blijven of helemaal niet. Dan klaagt hij over zus, dan klaagt hij over zo. En wie hem zelf aanklaagt wordt eruit getrapt. Dat is een paar keer al gebeurd met enige figuren die weliswaar oprecht zijn, maar geen “bakamans”, geen ouwerwetse achterban hebben. Zo zie je dat de nieuwe politiek niet rein kan blijven, hoe vooruitstrevend ze ook zijn mag.’

Een andere keer gaat hij rechtstreeks in op het konflikt tussen een journalist annex vakbondsman en de o zo revolutionaire minister van volksgezondheid.

‘Luister me broer,’ schrijft Jozef, ‘ik bemerk dat er twee figuren zijn die, elk van ze apart, een linkse ideologie aanhangen. De een is journalist. En vakbondsman. Hij tracht de bonden der gezondheidssektor onder zich te krijgen, met alle mogelijke middelen. De ander is minister van volksgezondheid die wegens al te linkse sympathieën uit het leger is gezet. Hij was vroeger lid van de militaire raad, de NMR, en is na zijn gevangenschap door de rechtervleugel van de militairen probleemloos weggepromoveerd tot minister. Nu zit hij zijn eigen linkse broeder in de vakbond te pesten en straks schiet hij hem nog dood.’

Hoe profetisch! Die ene journalist en vakbondsman *is* doodgeschoten. Dat niet alleen. Jozef kon dingen zien. Want schreef hij niet: ‘...misschien is al dat broedervechten onze ingebouwde zwakte. Per-

soonlijke strijd, persoonlijke terreur. Het humane of misschien wel inhumane tekort van links. Rechts buit dat niet alleen uit, is mijn konklusie, nee, ons ideaal van een volmaakte linkse revolutie is onhaalbaar.'

Aay, Jusu! Dat schreef hij toen hij pas een jaar daar was en niet zichzelf met oogkleppen trachtte te redden. Had hij zijn mond toen maar opengemaakt in plaats van mij dit te schrijven met nog het verzoek erbij zijn brieven te verbranden.

In het holst van de nacht, op het donkerste uur, klinkt er de stem van troost en hoop. Beide ineen, het is een licht dat brandt, het is een vuur. De stem van Kromanti klinkt uit het vers van een gedicht. Ik voel mij diep en diep verslagen. Maar ik luister, want de warmte van dit vuur verkwikt. Dit zijn de woorden die de strijd van 't volk zullen schragen, dit:

Te fri sa loi

No tek' watr'ai
mek' dow f' a dé
f' a fridom di
mu moro wi tide ete!

Mi dren:
pkin e lon pré
sondro wan enkri
skreki nain a

skinprisiri
fu den Sranan buba!

Mi dren:
wortu e taki
fri-na-fri!,
sondro fu gon
tan spit' kugru,
sondro fu kofu
mokro jeje
nain opresi.

Mi wiki fu si
fa her' wan pipel
e stotu ala skowrubonjo
kon wán makandra
tron wan kankantri
di e tow a hebi
fu wi kondre soso..

Wan fri Sranan
pe fri no mus fu lala
tap' wi tongo, ma mu lepi
nain a koko fu wi ati!

Fri-ati-man, un
span makandra
pur' a leleku trowe!

A sibibusi di wi de!

Wans hebi winti wai,
wi n'e fadon!
Lobi sa wai a leleku
trowe! Brudu
sa lepi fri nain wi.

Kondre sa dansi
tap' a ston
di oiti hati ati
leki lai!
Onmakti f' wi sa broko!
Son sa dré wi ai!
Krin f' dé sa trowstu
èn sari sa wai!

Sranan, fri-juru
sa kon loi gengen
fu ju, di no ben tiri,
wans o nowtu
naki ju nain pen!
Sranan, fri-juru
sa kon loi ju nen, nain wí!
Nain wi, di no kba kré fu ju!
A ke f' wi sa tron gowtu!

Op het vrije uur

O, wis de tranen heen
die zijn gestort als dauw

in d'ochtenduren
van de vrijheidsdag!

Ik had een droom
waarin de kinderen stoeiden
zonder angst en schroom
voor het geweer.
En het plezier in hen
verkoos de vrije loop van 't bloed.

Ik had een droom
waarin de woorden van de mens
gesproken werden en gezegd,
zonder de vuist die hen
de kaak verbrijzelt
en de geest vermorzelt
vanuit onderdrukking en geweld.

Ik zag vanuit het vrije
en ontwaakte uur
hoe heel mijn volk zich
de schouders bundelde
en in de vorm van een oerwoud-reus
de last droegen
des vaderlands.

Een vrije natie
rijpt de vrijheid van uit
de kern van het eigen hart.
O, 't vrije land, het vaderland!

't Gebundeld volk dat tesaam
de last der dagen torst
door de historie,
heenwaarts naar de toekomst!

De storm die ons striemt
zal ons als boom niet vellen!
Liefde die ons bezielt
zal ons ontzetten en ontluiken
tot de kruin van 't bloed
dat bloeit!

O, op de steen te dansen
die ons 't hart beknelde!
Als onze onmacht is gebroken
zal de zon de dauw der tranen
drogen! En de wind zal troost
verspreiden vanuit koelte,
heel de droefheid zal vergaan
in 't licht der vrijheidsdag.

Het vrijheidsuur zal
luiden de klok der tijden
met de stem die onzwijgbaar
gebleven, de pijn verkondigde
van het hart van heel 't volk
dat was geknecht,
de gouden klank van ons verdriet.

Als Kromanti is uitgezongen val ik in slaap. Ik weet:

er is een morgen die ons bemint. Ik weet: er is de kracht waarmee wij kunnen tonen dat we kunnen liefhebben. Hoe ook geschokt we zijn, er is een nieuw begin. Hoe ook geschokt we zijn, we zullen verder moeten gaan, rijper, ervarener dan gisteren.

5. Verandering van maatschappij wil menselijke warmte

Oom Frenkel is een man van ouwe stempel. Hij is geboren twijfelaar en ‘basjelaar’, zoals hij zichzelf als vrijgezel is blijven noemen. Hij slaapt ook op een twijfelaar, een bed dat niet te groot, niet te klein is. Niet te hoog ook, want hij heeft hoogtevrees en wil geen dromen over 't hemelrijk voorlopig. Maar beslist niet te laag, want dichtbij de aarde slapen roept de dood op je, vindt hij. Dus houdt meneer zichzelf slapend levend op bedhoogte. Samen met z'n hond Mofina, die lopende ribbenkast, is hij gelukkig onder Surinaamse hemelzon. *Was* moet ik zeggen. Hij wás gelukkig mét zijn hond Mofina, wat Stuk Verdriet betekent.

Want sinds avondklok en uzi zijn komen te bestaan in het land, kent hij geen burgerrecht noch - rust meer aan zijn schraalbehaarde krentenhoofd. Erger, hij krijgt niet wat hem door die uzi-dragers is beloofd. Refolusieparadijs? O nee! 't Is onderdrukking!

‘Refolusie? San a dati?’ (wat is dat?) roept hij, z'n midhoofd krabbend. ‘Sins me moeder me op deze godsgrond heeft gemaakt, bén ik een Surinaamse refolusionair!’

(Hij steekt zijn hand bezwerend op, toen ik daar

met vakansie was en hij 't vertelde).

‘Refolusie wil zeggen: verandering! Een aktie, optijd, en voorwaarts!’

‘Èi jonge, wát kom jij me zeggen? Jij met je geleerde schoolboekenhoofd uit Holland! Ik zal je zeggen, sins me oog deze wereld heeft gezien, heb ik precies gezien wat ons als arme mensen altijd heeft geschrijnd! Reeds als kleine jongen was ik *futuboi*-: voetknecht van krantverkoper. Ik poetste militaire schoen in de Chinese winkel in de koloniale tijd! Ik was krullejongen, slootgraver, pombakkersknecht, puntbrooddraaier, schaafijsverkoper, stoepschrobber, manjeplukker aan de bomen, tot aan centenschrobber met azijn! Alle soorten werk heb ik gedaan, me hele jeugd! Dus ik heb geen school gehad zoals die machthebbers.

Maar ik ken die leven van ons armenaren. Het armenleven is mijn refolusie-school! Ik weet waar de stank van me onderbroek wringt, om het zo te zeggen. En ik heb gevochten waar ik kon, om iets tegen die moeilijkheid in 't land te doen, ik móest! Zo voerde ik me eigen strijd.

Dan tóch presteren jullie het met jullie briljante intelligensie om míj te zeggen: ‘Jullie ouwe kerels doen niets voor dit land! Jullie doen in elk geval nie genoeg! Jullie zijn konservatief en verloren! Jullie zijn niet revolutionair! Jullie weten niet wat “het volk” wil! Jullie zijn écht konservatief! Cuba alleen weet oplossing fo jullie!’

(Hij roept zijn hond Mofina, dat Stuk Verdriet, met

een tjup-tjup-tjup-geluid.)

‘Hoor hier, me jongen! Ik weet goed dat dit land moet gaan wijzigen van z'n bestuursbeleid. Maar kom niet op me schelden als arme mens! Noem me geen boersjwasie, zoals ze roepen tegen wie niet naar ze wil staan luisteren! Mijn graf is allang met een ouwerwetse schop gediekt! Gegraven reeds, ja! Als ik niet direkt verander, kan geen hónd me 't kwalijk nemen, nietwaar Mofina? Tjup-tjup-tjup!... waar blijft die hond? Hij is vast gaan zitten aan buurvrouws wijfje zeker!’ (Hij zwijgt een anderhalf minuut. Vervolgt:)

‘Ik ben van allerlei politieke partij geweest. Hoe je mij hier ziet? Ja! Als kleinman en bedrogen volk hoeft de progressiviteit me daarom niet te gaan verstoten, hoor! Wat ze ons aan moeten doen is geen moordpartij en broedertwist, die ik bij hemels-helderheid voorzie! Nono, nee! Dat ding moet gaan met *kor'kori*: met rust en met begrip. En niet met uzi!’

(Dan mompelt hij terwijl hij kauwt op een zure mopé-vrucht) ‘Waar is die hond dan? Die beesten hebben hem toch niet doodgeschoten? Omdat hij pist bijvoorbeeld tegen die broek van onze nationale leider, terwijl deze staat te salueren? Mofinaaaaaa!!’

Oom Frenkel heeft ook kinderen. Losse kinderen. Twee bij een Hindoestaanse vrouw. Eén bij een mulattentante. En nog eentje bij vroegere wasvrouw van ons op Lelydorp. We lachen altijd, omdat P'pa Kwa zegt dat Oom Frenkel z'n kleren, door die was-

vrouw zijn gewassen met korenspier, en dat híj met zíjn korenspier haar vlees maar één keertje met liefde hoefde te schrobben fo d'r! Dan was z'n djop klaar.

‘Mars weg! jullie,’ riep papa, toen hij zag dat we stonden te luisteren, ‘dit is geen kinderverhaal!’

Nee, dit was hogeschoolles van het Surinaamse leven zelf! Vooral omdat we allang wisten, dat Oom Frenkel niet voor al die kinderen bij z'n vrouwen her-en-der kon zorgen. Wie, hij? Hij had toch nooit geen lange djop? Nooit genoeg geld of eten?

‘Zijn djop was tussen dijen prikken,’ lachten Jozef en ik dan.

‘Mars weg jullie!’

Dat was die tijd van onze ouwe zondebokken, onze vrijbuitende vaders. Maar nu gaan militairen op hun beurt laten zien hoe je met liefde om moet gaan!

Die kinderen van Oom Frenkel zijn groot geworden nu. Twee zijn naar Holland. (Eentje is hier in huis met ons.) Twee anderen zijn in het leger, daar. Oom Frenkel scheelt zo'n tien jaar met P'pa Kwa. Hij is de ouwere broer. Ze zijn met hun verschillende vaders halfbroers. Maar door die ene moederbuik die ze gemaakt heeft, zijn ze in één vleesgrond verenigd. En Suriname, Mama Sranan, maakt ze nóg verder tot één kra, één geest, in de ware zin der liefde van een natie.

Oom Frenkel vindt allang: ‘Die twee jongens van hem in militaire dienst zijn ruw geworden. Grof! Zonder te willen worden ze mensbeesten. Hebben

geen respekt meer voor niemand en niets.

‘Kijk, me zoon, pardon me broerszoon!’ zegt hij toen al tegen mij, ‘kijk hier: al heb ik ze niet zelvens opgevoed, mijn kinderen hoeven me geen *bigi taki* te geven: geen grote mond op te zetten tegen me. Ze zijn ruw en gaan net zo korrupt worden als de polisie was. Dankzij die refolusie hebben ze werk. Wat voor werk? Levensgevaar stichten!’

(‘Want ze kunnen nieteens een Guyanees tegenhouden als hij hier wil komen! Of een Columbiaanse of Braziliaanse hoer! Laat ze hun “tollie” dáárop richten, niet hun bajonet op óns!’)

Oom Frenkel weet ook goed hoe taai die ouwe uitzuigers des volks zijn. Hij kent ze langer dan die jonge machtsbroekjes. Al heeft hij niets gedaan om het volk te bevrijden (‘Wie ik Frenkel? Zie je niet dat ik nie ben geboren als een tweede Simon Boolifaar?’), hij wéét: hij kan zijn hoop niet vestigen op al die oude garde die opzij geschoven is. Niet op Chinees gokgeld dat hem al jaren houdt geknecht. Niet op Kreools korruptiegeld dat z'n voet aan polletieke aanhang van ouwe raciale partij heeft geketend. Niet aan Hindoestaans koopgeld van grootkapitalistische ‘koeliebedrijf’ zoals hij 't noemt. Maar hij weet jaar-op-jaar al, feitelijk sinds Anton De Kom, dat elke kleine man wordt onderdrukt. Dus hij heeft zijn eigen gemaakte zoon niet nodig om hem dat met een geweer op zijn vadersborst te komen staan vertellen!

Jozef heeft ons een keer geschreven dat hij ernstige

ruzie heeft gekregen met één van die bloedhond-neven van 'em. Carlos heet die ongevederde godsvogel. Ik stel me voor dat het zo is toegegaan: een warme, late middag. Voorafent valt, hopelijk niet als symbool voor het land, maar voor die dag, die dag alleen. Ze zitten vlakbij die hoek, waar die stoep is, waar ooit een oud melaatsig mens Ma Kobi heeft gewoond. Carlos komt groetend.

‘Hé neef Jusu! fa?’ zegt hij tegen Jozef. En hij bedoelt: hoe gaat 't ermee?

‘Groet me niet man, ik praat niet met jullie!’ (Ze kunnen het gewoonlijk al van karakter niet zo goed met makaar vinden. Maar dat ‘jullie’ van Jozef maakt het nog mooier.)

‘Hoezo jullie? Wat heb ik je gedaan dat je kwaad bent? Mi pur' meid a j' anu no? (Heb ik je soms een griet ontfutseld?)’ roept Carlos nu tegen z'n neef.

‘Nee, maar dat gedonder van jullie!’

‘E! Wacht hoor! Kom me nie zeggen dat je écht boos bent, Jozef!’

‘Ja Carlos! En met reden! Want die fokking grap die jullie, militairen, maken! Ik loop op straat, vanmiddag nog. Direkt zo, in de stad, komt eentje van jullie naar me toe. Roept: “Hei jo! Staan blijven! Stop je poot of ik schiet!” Nu had ik niets gedaan, ik stal niet, ik rende niet, ik heb niemand één kwaad gedaan, laat staan een muskiet of vlieg of kakkerlak! Dus ik blijf staan.

“Smokkel je?” vraagt hij. En hij bedoelt of ik deal.

“Ja, ik smook,” maak ik een woordgrapje, gewoon

omdat ik normaal sigaret rook, mi e *smoko.*

“Wat? Beledig je de wet?”

“Soort wet? Wie heeft hier wet gemaakt?”

“Hou je smoel! Dit is een militair kommando, zie je 't niet!”

Direkt fouilleert meneertje me. Niets gevonden. Ik mag verder lopen. Nog geen halve straat verder stopt politieauto. Hangend aan het raam en naar binnen loerend, staat meneertje. Ik sta en zie hoe meneertje zelf stuff begint te dealen met de politie. Wat is mijn burgerlijke waardigheid nog waard als ik dat zie?’

‘Ach, die jongens! Jusu, deze man! Je moet je nie druk maken. De legerleiding straft dit soort mensen als ze gepakt worden. Maar wat je zegt is niks, vergeleken bij de misdaden der reaktionairen.’

‘Lul niet jongen!’

‘Beledig me niet! Ik ben militair!’

‘Dan wát?’

‘Ik kan je zó laten kraperen... ik bedoel een klap geven. (Ach, verspreking! Ik bedoelde, ik wou een woordgrap maken door te zeggen: ik kan je zo klappéren!)’

‘Je hebt het gemeend Carlos! O jeses! Mij, je eigen neef wil je direkt doodschieten? A man disi: deze man! Oen faja! (wat maak je me nou?)’

‘Ik zie het al Jozef! Jij behoort ook tot het volk dat moet worden opgevoed.’

‘Met het zoet van Cubaanse politieke suiker zeker, wat we nu al importeren!’

‘Wat zeg je Jusu?’

‘Niks! Ik had het over echt geïmporteerde suiker. Wel voor bloedgeld!’

‘Je bent niet solidair!’

‘Niet ten koste van uitbuiting!’ (Verzucht: ‘Porti Sranan, arm Suriname! Je hebt satan in de steek gelaten om vriendschap te sluiten met Lucifer die hijzelf ook weer is.’)

Neef Carlos reageert woedend, vuist in de lucht. ‘M'e nak' i wán k'ka kolf! (Ik geef je zo meteen met een geweerkolf ervan langs!’)

Jusu zegt niks meer. Posteert zich op die stoep om op maneschijn van tropennacht te gaan zitten wachten op z'n achterbil. Nu pas voelt de versgebakken revolutionaire militaire Carlos zich beledigd. Want een *burger* durft hem te negeren.

‘Sta op!’ roept hij geërgerd, ‘opo ju g'go! Het land moet werken! Niemand mag zitten luieren! Comprendo?’

‘J'hebt de Cubaanse griep al, hoor ik,’ wil Jusu zeggen. Maar hij houdt beleefd zijn mond. Ach, Cuba! Prima Cuba's vrijheid! Maar niet op andersmans bodem, asjeblieft niet! Doodgemoedereerd pareert onze tot inkeer gekomen Jozef: ‘Hé neef! Waarom moet je ineens belangrijk en gewichtig doen, sinds je een uzi hebt tussen je vingers? En? Jij met je comprendo? Ik heb allang *begrepen* waar je heen wil. Status no? Macht no? Wie heeft jou dat woord geleerd? Castro zelf no, onze “broeder”? Of Columbiaanse hoer die 't voorzegt met d'r pretlippen?’

Carlos wraakt zodanig dat hij wil slaan.

‘Nono! Nono! Nee baja’ roept buurvrouw Koosje die dat alles door haar zijraam zit te zien. ‘Geen broedergevecht vandaag, *e'en*!’

Dat laatste als een soort geluid om de ontkenning te onderstrepen. Géén broedergevecht vandaag, maar wanneer wel?

‘Luister, Masra Carlos,’ roept nu Jusu. Hij kijkt venijnig uit het mensenoog dat hem het hoofd per twee kijkgaten vult met gods afstervend licht aan hemel. ‘Vergeet niet wat ik doe, welke aktiviteit ik in dit land ben aan het uitvoeren! Om te beginnen: ik ben lid van volkskomitees...’

‘Onze loopjongens!’ belacht Carlos hem nu.

‘Dan daarnaast...’

‘Stop maar Jusu! Ik weet al: jíj gaat dit land redden. Helemaal van Holland gekomen. Met de zoetste tropendromen... me mars!’

Dit laatste als groffe taal om te ontkennen dat Jozef daartoe in staat zou zijn. Jozef springt op. Maar Oom Frenkel, die is geroepen, veert ook met zijn woordkracht op: ‘Boi... un jere!’ (Jongens, hoor dit eens!) begint hij naar ze te roepen in het Surinaams. ‘Is het een moederbuik die jullie gemaakt heeft, of is het een kaaimansgat waaruit jullie zijn gekropen? Stop! Stil! Nee! Luister! Hoor me hierzo!

Jullie moeten ophouden om die rotzooi van dit land op jullie geest te laten inwerken. Als jullie willen vechten om een meid, dat is wat anders. Als het zo is, laat het lekkerste stukje van haar boutje voor me over, baja! Maar ga makaar niet doodmaken fo

refolusie! Laten we desnoods een glaasje “Cuba libre” gaan drinken uit naam van mensenvrede.’

Het is niet genoeg. De vijandschap blijft lang bestaan. Misschien, heel misschien, heeft Carlos in het peloton der moordenaars gestaan, denk ik. Maar dat is zaak van nu. Tóen al bleek, dat onder één dak, het onkruid van de revolutie zich in de gemoederen des huizes had genesteld, tot voedsel van het gif dat geest en helderheid met doodse drift gaat overwoekeren. Een onuitroeibaar onkruid. De neef van het zaad der revolutie, ingekiemd in dezelfde plant van waaruit de bevrijding haar wortels hoopt te schieten.

6 De uiting van het vrije gevoel I

Paramaribo.

Enige weken terug. Het is midden in de nacht. De majoor-opperbevelhebber-extra sergeant, tegelijk opperstinkdier en aanstaande diktator moet gaan slapen. Hij is al een poosje thuis komen rijden met zijn gepantserde wagen en zijn op het laatste moment gewisselde lijfwacht die hem naar dit zoveelste schuilhok brengt. Voor een goede en veilige nachtrust. Hij vertrouwt geen mens meer en heeft deze laatste wachtpost voor de goede orde maar ontwapend. Jawel! Jazeker! Hij heeft zichzelf opgesloten in een stenen kelder, ergens op een geheim adres. Barrikadeert zichzelf achter een dikke, kogelvrije deur. Zelfs de tocht van een beetje wind kan hem hier niet bereiken.

Hij kan niet slapen, al geen weken meer. En als hij voor een korte tijd in slaap valt, springt hij ineens op, grijpt de uzi naast hem en begint op de gordijnen te schieten zodra de wind er eentje van toevallig laat bewegen. Al die boze dromen die hem komen kwellen! Hij wordt er paranoia van, ook al lijkt hij voor zichzelf goed gezond. Maar het beste bewijs van zijn ziekelijkheid is dat hij zijn eigen grote scheet niet vrij meer laat bulderen, omdat het anders klinken zou als een kanon. En elke keer dat hij watert gaat

hij zijn urine inspekteren. Om te kijken of hij niet iets vreemds te drinken heeft gekregen van zijn eigen ‘vrienden’. Of hij steekt zijn vinger aan zijn kak, ruikt en proeft zijn bilprodukt. Om te weten of hij toch niet ongemerkt vreemde dinges heeft gegeten. Het zou trouwens te laat zijn, maar dat deert niet. In geval men hem zou trachten te vergiftigen zou hij de daders opsporen, denkt hij, en net voordat hij in elkaar zou zakken zou hij met grage wraakwoede zijn uzi op ze leegschieten en een kort testament maken waarin hij ze zou laten dwingen, die daders, om zijn eigen vergiftige bloed te drinken.

Hij staat nu op, na twee minuten spoedslaap aan zijn hoogstgekwelde kop. Trekt een schoon uniform aan. Speelt met de uzi naast hem, die de plaats heeft ingenomen van zijn vrouwtjesdieren. Hem gaan ze (denkt hij) zeker niet door middel van een boze vrouw vernietigen, zoals dat ooit met de marronleider in de historie van zijn land gebeurd was. Deze Boni was immers door een vrouw gestrikt en ze had zijn geheim, zijn kracht, gevonden. En alles aan de vijand overgeseind. Volgens de bosnegers was deze liefdesvrouw een aap die door een medicijnman (medicijnvrouw) was betoverd. Nee, hem zouden ze nooit niet krijgen zo. Zelfs al zouden ze een boze geest, een Leba, in de vorm van een reuzenkut op hem afsturen, hij zou er van afblijven en als bewijs van echtheid aan zo'n ‘reuzenpoentje’ vragen om een uzi met kanonkracht aan hem te baren. Dan pas zou hij gelukkig zijn.

Nu staat hij voor zijn spiegel aan de wand. Hij heeft dat ding hier laten plaatsen omdat hij als een Adam in dit bunkerparadijs zich eenzaam voelt en af en toe wil hij zijn eigen gezicht zien om te konstateren dat er tenminste één vrij mens in het land rondloopt. Voor de rest is hij in zijn echtheid zijn eigen gevangene. En behalve dat: hij vertrouwt zijn eigen schaduw niet. Heeft al een paar keer op zijn eigen schaduw zijn uzi leeggeschoten. En geniet thans van een schaduwloze, indirekte verlichting.

Hij voelt dat nu het moment gekomen is om uiting te geven aan het vrije woord. Het eigen vrije woord, want de rest houdt hij waar mogelijk allang geknecht. Met zijn hoofd die op een mislukte granaatappel lijkt (waarin een neus als een kromgegroeide gemberwortel en twee ogen als witte pitten van de ronde knepa-vrucht) opent hij zijn bevelen schreeuwende bekwerk. Ditmaal houdt hij een redevoering. Voor het bed, de tafel en de stoel, die hij gebiedt te luisteren met houten oren die ze beslist hébben.

‘Geliefd volk...’ begint hij, op een toon alsof hij Paramaribo daar aan zijn voeten vol ontzag hoort murmelen. Dan stopt hij, abrupt, alsof hij door een makkaslang (dat gifbeest) is gebeten. Geliefd? Nee toch? Hij wil niet liegen, hij wil... hij wil... paranoia-eerlijk zijn. Voor deze ene keer alleen. Hij staat immers alléén. Haalt voor de zekerheid de onder de lakens toegestopte uzi waarmee hij heeft liggen vrijen zonet uit bed. Legt dat stuk schiettuig voor hem,

vlak onder de spiegel. Nog een oprechte luisteraar! En begint opnieuw met breed gebaar aan handen:

‘Gehaat en onderdrukt volk... ah! ahahaha...! Dat klinkt beter, no? Gehaat en onderdrukt volk! Wij, in de vorm van één leider, bepalen voor u wat demokrasie is. De nieuwe ultra-linkse jongens steunen ons, en het is goed. Want daardoor worden zij ook medeplichtig. En is dat niet beter, geweldig en fantastisch zelfs? Ja no?!

Wij steunen onszelf tot in onze daden van geweld. Mijn volk, ik die u inmiddels ben, ik weet, het is voor uw eigen redding.’ (Hij grinnikt even naar zijn evenbeeld: kijk hoe het volk hem breed toelacht! Hoe gelukkig zijn ze wel niet met hem.)

‘Onze vijanden zijn als tijgers en slangen. Maar we gaan ze pakken! Binnenkort gaat we ze opruimen! We hebben stuk voor stuk de kontra-revolutionaire elementen uitgezocht al en platte kisten voor ze in het geheim besteld. Vanaf nu gaan we in het offensief en niet meer blijven in het defensief. We gaan ze neerschieten en platbranden! We gaan ze leren wat een Suriname kost! De eerste klap wordt een Daal waard in plaats van een daalder... haha... hahaha... ehehehe...!!’ (Hij grijnst met brede smoelwerk die ze zo mooi naar een ouwerwetse ketel uit de slaventijd een *kapa* noemen.)

‘We gaan die Daal met z'n vakbond die tegen ons heeft durven demonstreren een lesje leren! We gaan hem tegen die muur van Fort Zeelandia zetten en zeggen: hoeveel mensen krijg jij als vakbondsopposi-

tie op de been? Als hij zegt “twintigduizend” roepen we: hoeveel mensen krijgen jóuw lijk weer op de been? Wat voor antwoord hij ook geeft, we schieten hem aan stukken en voeren de *djaki's* die hongerig in de Surinamerivier rondzwemmen op zoek naar hun visvoer met hem. Hij moet aan stukken gaan! Dan wassen we onze handen, nee, onze uzi's, met zijn bloed. In onschuld natuurlijk, haha...!

Die advokaten van die misdadige jongens uit de laatste tegencoup pakken we ook mee. Advokaten? Al hebben ze bij onze eigen eerste coup ons glansrijk weten te verdedigen zodat we door de staatswetten gepardonneerd zijn, so what? Die strontadvokaten denken alleen maar aan recht. Recht en rechtsorde! En vergeten dat zulke coupplegers, die het tegen ons opnemen, niet verdienen te blijven voortleven. Dat we ze niet eerder hebben afgemaakt komt doordat we geen tijd hadden. Maar nu gaat het gebeuren. Algemene opruiming. Ik ga die berekening voorlezen aan het volk, wat voor centen het kost, om als belastingbetaler die advokaten en hun gangsters in leven te houden. Dan gaan ze blij zijn dat we die hele troep opruimen, want het kost ons bijna de helft van al dat ontwikkelingsgeld.

En die intellektuelen, die - al zijn sommigen van ze links - meekritiseren met politiek rechts! We gaan ze ook opruimen. Professor, journalist, student, alles. We rampeneren ze! Die vissen gaan voor wekenlang hun maag vol krijgen van al dat vlees wat ze te vreten zullen krijgen! De Surinamerivier moet

rood worden van het bloed van de oppositie!

En die radiostations... kapitalistische bolwerken! Die *Radika*, waar die Hindoestaanse oppositie z'n stem laat horen, we schieten ze boemmm! boemmm! kapot! En radio ABC met z'n vrijpostige omroepers die ons revolutionaire proces belachelijk maken... we schieten ze allemaal uit de ether! Ze moeten verdwijnen ffffttttt zoals ether zelf spoorloos verdwijnt... wat zeg ik? Waar heb ik zulke geleerdheid opgeraapt? Toch niet op de technische school waar ik gestudeerd heb? Of bij mijn werk als trainer van militaire sportlieden? Ik geloof... ik sta onder de invloed van al die superintellektuelen die me in “het proces” omringen. Die mannen zijn bedreigend aan het worden voor me. Ze geven mij met m'n schamele opleiding een kompleks. Afèn! Laat ze! Zíj hebben grote titel, ík heb de grote landstitel van opperbevelhebber dankzij mijn uzi. Dus laat die domkoppen, haha!’

(Hij zweet en voelt die druppels glijden langs zijn kwaakwerk. Wil een zakdoek pakken, heeft die niet. Grijpt een dweil die toevallig daar ligt. Veegt zijn gezicht en moppert iets over de stank van hondepis waarnaar de kelder ruikt, terwijl hij niet in de gaten heeft dat hij van angst om tegencoups bijna elke nacht in zijn bed plast. Dan vervolgt hij met vreemde grimassen.)

‘Die krantenjongens ga ik ook pakken. Ja, die krantenboys met hun geluk van zetletters. Ik schiet al hun gebouwen aan flarden. En maak een perscode

voor ze: één radio, één televisie, één krant en één stem van één leider! Dat is demokratie... haha... demokratie in Boutaland... wat zeg ik? Ik geloof, ik moet gaan slapen, man! Maar voordat ik mijn vrije droom ga dromen roep ik dit: Oorlogsverklaring aan de bonden, vanaf nu!

Oorlog! Oorlogsverklaring aan de pers, vanaf nu! Vanaf deze Sranan-tijd die nu is, nu! Oorlogsverklaring aan de advokaten, intellektuelen, iedereen, iedereen die z'n smoel durft te openen tegen de revolutie, uw revolutie, míjn revolutie!

En zelfs die kristelijke kerken in hun comité, zij die de brief, protestbrief aan mij, onder de naam van Associatie voor Democratie hebben helpen ondertekenen, ga ik niet met rust laten! Wacht maar, ik loer ze als een tijgerkat die een bosvogel besluipt! Wacht maar totdat ik toe ga slaan! Mi e sama sama den: Ik rampeneer ze! Vanaf vandaag ben IK degeen die boven al mijn vijanden het initiatief zal hebben! *Geen defensief, maar offensief haha...*

O doodskop die ik in de spiegel op mijn borst getatoeëerd zie, je bent lief, je bent lief, je bent lief...!'

Hij wankelt onder machtswellust terug en kruipt in 't kille bed daar naast die killers-uzi. En voordat hij echt in de slaap gaat vallen mompelt hij datgene wat hij heel werkelijk gaat zeggen, straks, wanneer het zover is: 'reaktionaire coup verijdeld'... 'helaas door eliminatie tegenstanders geen bewijzen'... 'haarden die onrust zaaiden uitgeroeid'... 'de revolutie heeft gekozen'... 'betreurenswaardige voorval-

len’... ‘tegenstanders op de vlucht neergeschoten’...

Hij schrikt nog even op uit het gedoezel.

‘Wat? Mag dat eigenlijk? Op de vlucht neerschieten? Ach, laat ze, die konijnen op twee benen! Ze hebben me genoeg belachelijk gemaakt! Weet je wat? Als de mensen protesteren, tegen al die executies, dan praat ik op me perskonferenties wel in het Sranan Tongo. Dat is toch uiting van me solidariteit? Wel, dan houwen ze weer van me! En trouwens, tijd heelt alles! Na amper twee weken voorbij de aanstaande slachtpartij verklaar ik de toestand vrolijk voor genormaliseerd. En dat het volk niet is gedemoraliseerd. En dat de revolutie is gedemokratiseerd. En dat de waarheid heeft getriomfeerd. En dat ons land is eindelijk gekoloniseerd. Wat zeg ik eigenlijk? O nee! Vergissing!

Zelfs als ze ontwikkelinghulp inhouden, die Hollanders, dan eten we maar elke dag kassavemeel! Of para-koranti (kassave-brood). Of, we klagen die patatvreters aan de Noordzee aan bij de Verenigde Naties, bij het Internationale Gerechtshof. Ze hebben getekend! En ze zúllen ons dat geld wel móeten geven!

Kom uzi! Laten we gaan slapen. Morgen is weer een onderdrukkingsdag! Aaahhh!’

7. De uiting van het vrije gevoel 2

Me geest is weer terug in Amsterdam. Vanochtend, zondag al, zijn we. Ik huil, ik huil, ik hou nie op. Geen enkele traan, maar zonder water aan me oog huilt me hart dubbel zo zwaar om dit Sranan-verdriet.

Ik heb die droom weer, die ik acht dagen voor deze ramp drie keer op één nacht heb gehad. Ik droom zo, hoe een glas staat in een donkere kamer op een tafel. Naast dat ene glas een ander, evengroot glas. Beide glazen die ineens verschijnen in een gloed van licht, zijn voor driekwart gevuld met water. Dan ineens... iets schokt dat water in beide glazen tegelijk, zodanig dat uit allebei water op die tafel spat! Maar tot mijn opperste verwondering SCHUDT die hele tafel NIET. De glazen HEBBEN STIL GESTAAN. Alleen dat water en die schok, die het water een kant op vertroebelt en verspat.

Ik ga, ik vraag iemand die in het duister staat: ‘Baja, zeg me: wat is die betekenis ervan?’

Dat antwoord komt met een stem uit duisterheid gesproken: ‘Weet je niet?! Er gaat één groot feest zijn.’

Voor god!, ik zwéér je: die dag dat dat ding daar is uitgebroken zou ik naar Suriname gaan. Gepland, geboekt. Ineens, paar weken al, me geest is zo gebroken dat ik nieteens cancel, maar dat ik mijn aanbetaalde

tien procent van die reissom gewoon verloren laat gaan zonder SLM te bellen dat ik niemeer ga.

P'pa Kwa zei eigenmondig tegen me: ‘Jonge! Wat jóu scheelt dezer dagen, jij met je gebroke geest, is dat je geelzucht hebt gekregen van die marihuana-toestanden. Jullie willen eeuwig djoint delen? Wacht! Over een paar dagen ga je al zien hoe geelzuchtig je gaat uitzien. Ga ergens anders blijven! Kom nie besmetten hier!’

Terwijl hij zulke dingen zegt, ook nu, maar anders, over andere kwesties, begin ik opnieuw te beseffen hoe vreselijk die moordpartij moet zijn geweest. Op *historische* grond, in Fort Zeelandia, daar aan de Surinamerivier. Daar waar de Zeeuwen ons overnamen van die Engelsen. Daar waar in slaventijd ontelbare gestraften zijn gemarteld, zo vaak ten onrechte! Vermoord! Opgehangen, gebarbekot boven een vuur, opengehaakt terwijl ze hingen aan een tak of balk-konstruktie, de beenderen gebroken met ijzeren staven terwijl hun ledematen vastgebonden lagen op een soort van houten kruis op de grond. De hoofden van de vermoorden op staken gezet, op de plaats waar nu amandelbomen staan. Tong uitgerukt. Verbrand met gloeiende tangen en houtskool. Alle soorten martelingen.

Wie niet behoefde te sterven onderging de marteling der ‘Spaanse bok’: gebonden in foetus-houding zweepslagen ondergaan. Daarna azijn en zout, soms peper in de wonden! Eenzame opsluiting totdat een mens vergekte in deze zogeheten ‘ben'foto’, de oude

‘binnenstad’ met het uitgebouwde fort. Het lijkt alsof de kwaaie geest van de historie precies op díe plek wéér heeft toegeslagen. Mensen met bajonetten doorstoken, opengesneden, kapot gemaakt. En dan van dichtbij hersens weggeschoten! O god, ik moet gaan braken! Dat Amazone-stinkdier dat zich ‘opperbevelhebber’ noemt! Met zijn moorddadige assistent, Horrible Horb als stinkklier! Wat hebben deze *Leba's* niet voor stank achtergelaten! De KRA, de Geest en Spirit tegelijk, van mijn Sranan is diepdiep onteerd! Bloedvlekken die schreeuwen om wraak!

Vanmiddag is een rouwdienst om de dode mensen. Eén gedoe. Allereerst is een nieuwe beweging, de 8-december-beweging ontstaan. Grote publiciteit. Ik zal niet het bekende Surinaamse gezegde gebruiken van ‘njan-mans’, profiteurs en opportunisten, want het hoeft niet waar te zijn. Eenheid is donders goed, is nodig. Maar wantrouw alles wat in ‘de aktie’ nieuw is, zolang het niet zijn waarde bewijst. Ze hebben een ex-minister willen zetten om te helpen. Eerste fout, denk ik. Niet om zijn persoon, maar om zijn funktie. Verdeeldheid wordt opnieuw weer ingebouwd, door iemand van wie vaststaat dat hij heeft meegeheuld en meegewolfd met de schermers van 't mensenrecht.

Ze hebben ons als getroffen gezin gevraagd: ‘Willen jullie niet even komen, hier in Bemre?’ Dat zou de Bijlmer zijn. Maar we zijn moe. Doodmoe. Andere organisatie belt. Kondoleance. Vloeken ook. Een Hollander biedt aan om ‘die rottige stinktroep’ te

bombarderen met een huurvliegtuig. Gewoon één bom droppen op die satans door een moordprofessional en het is afgelopen. We zeggen niks. Bedanken.

Ondertussen gaat het eerste vliegtuig naar Sranan gaan, na het herstel der luchtverbindingen. Mama wil weggaan. Maar we willen niet. Stel je voor! Jusu is al begraven! Misschien zelfs in een massagraf. Lijk mag niet hier komen! We branden kaarsen op die schoorsteen. Een van die kinderen van nicht Olivia roept: ‘Misschien komt oom Jozef hier als Pieterbaas door de schoorsteen gekropen!’

Alle grote mensen lachen, ondanks hun droeve, droeve leed.

Die kerk is tjokvol, tjok met mensen. Dominee opent met z'n herderswoord. We zitten in een zijbank. Mensen huilen zachtjes. Veel praterij, kondoleance-register. Schuins zitten hoge mannen van die politiek van Holland. Alle soorten voorzitters zie ik, organisatiemensen, demonstranten. Het volk heeft, dankzij die smaak van ‘Sranan Libre’, ons ware Vrijheidsbloed dat is vergoten, één hart gekregen, eindelijk. Ik vraag mezelf hoelang 't gaat duren. Maar dat is pessimisme van me eigen mensenhart. Of heb ik droge ogen in me hoofd: te nuchter?

Koor zingt, hoe vol, mooimachtig. Ma Dina schokt met huilen. P'pa Kwa troost haar vlak onder de preekstoel waar we zitten. Hoe hoog is hier 't plafond? Hoe hoog stijgt onze nietig kleine mensenhoop?

Na 't koor van zangers, zangeressen, die de warmte

van hun stem afdragen, komt ongevraagt 't bazuinkoor vol met koperwerk opdagen. Ze willen spelen, eisen tijd.

‘Hmmm?’ klinkt gemompel, ‘moeten ze zonodig?’

Ze spelen één nummer. Mooi! Tweede nummer... ook mooi! Derde nummer... wacht! Ze willen niet ophouden! Moeten zowat worden weggejaagd.

Aaj, denk ik, zie je wel! Zo begint dat ding: medeleven tonen door eigen opportunisme! En niet zij alleen!’

Een pandith komt. Hij zingt zijn priesterlijke zang in 't Hindi. Me lichaam ‘groeit’ zoals we 't zeggen, *mi e kisi gro-skin.* Kippevel dus, geeft het. Hij zegt ook revolutionaire dinges, dinges van woede. Over duivelswerk en zo.

Kamera's? Jonge! Als je die persmuskieten ziet! Die hele heiligheid van die dienst wordt verstoord bijna! Flits na flits na flits! Dan lichtbundel, en groot ook. Mama wil flauwvallen, maar P'pa Kwa zegt: ‘Vrouw, val nie flauw, want anders kom je in de krant met al je schande! Net een kip met al z'n bloot, op een erf! Niks blijft verborgen hier! Nono, baja! Val asjeblieft niet flauw!’

Mensen beseffen niet hoe aangepast en aangekluisterd we daar zitten. Geen privé-gevoel eigenlijk. Dan weer al dat gestoor van alle kanten. Tegelijk komt een zomaar zangeres in Amerikaanse nonsens praten over ‘peace’ terwijl we echte zielschuddende Surinaamse dinges willen horen. Ons echte *thuis*gevoel beleven. Wel gedeeld met 't volk, maar toch ergens

weer intiem. Zoveel geren, zoveel gedoe! Kinderen spelen onder preek tussen de dominee z'n benen met hun speelgoedauto. Zelfs droevige mama moet lachen als dominee op het autootje uitglijdt en ‘here help!’ roept terwijl hij op z'n bil valt. De kerk schudt bijna met lachen. Dan wordt het ernstig weer, want ‘sterren’ treden op.

Terwijl ik opzij kijk, naar een schrijver in een lelijke geblokte jas en een kop als een Bakru-geest, mijn blik verruimd tot het allerruimste van de ruimten... voel ik hoe uit mijn geest iets stijgt.

Het is de Kromanti!, de Kromanti! Uit de schare van de geheimenissen van de ziel, de kracht die de grens van de wereld niet kent. Ineens zo, ben ik ergens naartoe gezweefd voordat ik het in de gaten heb. Een prachtig hof met zwarte bloemen, zwarte vogels, zwarte bomen, witte schaduwen uit het zwarte licht dat paradijs mag heten.

Ik zie hoe Jozef straalt uit zwarte blikken die mij aanzien zonder iets te zeggen. Hoe ongeschonden is hij niet! Hij leeft! Hij lééft! O god! Hij is gelukkig aan het opperste verdriet ontstegen!

‘Jozef!’ roep ik, zonder dat er één woord komt uit me mond. Hij hoort me. Zijn glans verdubbeld, vreemde wind beweegt hem 't kleed dat hij aan heeft. Zó had hij willen sterven: onaangetast door land en tijd, verknopt tot bloem der natie in het rood der liefde dat eeuwiglijk en eeuwiglijk onder de zwartste zon gedijt. En hij is nog niet gestorven, nee, hij kan het niet! Hij is eenvoudigweg verheven door het

Vlees dat lijdt! En dat Der Eeuwigheden Schoonheid mag beleven!

‘Jusu!’ Ik wil hem aanraken, maar hij verdwijnt terwijl de macht der Nachten mij het Oog onzer dimensiën verblindt. Aldus ontwaak ik uit de levende en zang. Een aria van de Hernhutters. Het maakt mij hoopvol. En het maakt mij levensbang.

> Waartoe de vrees, o god die Hoeder is des levens?
> Is het de al-hoop niet, die mij bevrijdt?
> Waartoe de nood, die doorn is des vlezes?
> Het is de zonde, zonde, van de eigen tijd.

Zonde? Zonde no? Ze bedoelen die boze, kwaaddadige beesten, Leba's met hun uzi, gekleed in militaire uniforms, dát bedoelen ze, nietwaar Jozef?

Jozef? Die Jusu! Hij is er niet natuurlijk, hierzo, in de kerk te Amsterdam, waar de oppositieleider van dit land een toespraakje gaat houden over die vermoorde oppositie daar, waar Jozef grond geworden is.

Kamera's flitsen hun flitswerk! Teevee zoemt in! Weer wordt die dienst verstoord. Een mond om 't hoekje mompelt dat het móet, voor krant en zo, je weet.

Even later beginnen ze al te gaan met zachte schuifelschoen, om te gaan demonstreren in een wake bij dat konsulaat in Buitenveldert. Kruisen staan daar, ik hoor, met bloem. Mensen, ze vloeken dat je hart d'r van gaat beven.

‘Die saka-saka Bouta!’ roept er eentje met de vuist

in gods door uitlaten besmeurde atmosfeer, ‘stéén des aanstoots gaat hij worden, zeg ik je!’

Blijkbaar iemand die in zijn kwaadheid niet precies weet wat hij zegt. Een ander weer: ‘Eén dag voor de kraanvogel, één dag voor de mus.’

Een sjoernalist vraagt wat dat moet betekenen.

‘Vandaag voor mij, morgen voor jou,’ vertaalt een ander. Maar ook díe weet niet goed wat hij zegt, want dat vertaalde spreekwoord van *wan dé fu sabaku, wan dé fu tjontjon* moet juist andersom: dus heden gij, morgen ik. Als het begint met ‘ik’ en het eindigt met ‘jou’ of ‘gij’ dan hebt gij, satanse diktator, knechter van het volk, dus gewonnen. En gaat het niet om toekomst die wíj moeten winnen?

Toch, zo'n vertaalmistake is niet belangrijk. Het volk wil winnen. Ze geven dat geweerbeest niet meer dan drie weken. Al is er weer eentje die zo dom is om Holland te vragen zijn onafhankelijke land te gaan bezetten.

Boosheid, puurpure woede komt, na het bekendworden van nieuwe feiten. Een filmpje toont hoe de diktator van mijn land een andere diktator, die van het eilandje Grenada, uitwuift. Hij, onze eigen ‘sterke man’ laat zien hoezeer hij *popi* is, geliefd. Tegelijk blijkt uit een toespraak hoe hij plannen heeft gemaakt, vooraf, om na inspiratie door dit nootmuskaten-diktatortje een eigen diktatuur definitief te gaan vestigen. Met uitschakeling van pers en broedermoord. En plannen die nog moeten worden uitgevoerd, allerlei duisterheden. Die Leba's!

Ik ben kwaad. Ik vloek! Heb net vernomen dat de arts die lijkschouwing moest plegen wilde wegrennen. Hij is bedreigd. Hij heeft getekend. Hij heeft verklaard op zijn papier, in het geval van een doodgemartelde studentenleider: hartaanval is doodsoorzaak.

Vlak daarop verklaart ‘onze’ objektieve voorlichting ginds op tv: hartstilstand. De rest wordt verzwegen.

Brandweer mocht die branden niet gaan blussen. Ambulance mocht niet gaan ophalen voor verpleging. Alleen postzakken van 't leger mochten komen opruimen. ‘Betreurenswaardige voorvallen’, nietwaar?

De ellendenaar! Die sebrefata, zoals ze dat zeggen! Die duivelse satanszoon! God heeft hem zelf gevloekt! Is geen moeder heeft hem gemaakt! Hij is uit de kut van een kaaiman gekomen! Zijn navelstreng hebben ze niet ritueel begraven, maar het ding is als een gifslangetje in de wc gegooid. Je weet, die vroegere beerputten op die Surinaamse achtererven. Daarom dat hij zelf een wc-karakter heeft. Dat stinkdier, met Horrible Horb als zijn stinkklier! Als hij doodgaat willen zelfs de wormen niet aan hem knagen, ik zweer het voor je! Verrotting gaat hem niet willen hebben! Hij gaat - die vervloekte ellendenaar - mummie worden der verdoemenis! Duivel zelf gaat hem komen halen, om hem in te metselen als voetsteen aan de poort der hel! Wie hij? Die moordenaar met z'n bloedklauw? Ze moeten hem in zee gooien, zodat zijn lijk van kust tot kust moet zwerven! Gooi hem voor de pirhanja's van de Amazone! Stuur een boze geest voor hem, via een van die sterke medicijn-

mannen der bosnegers, om zijn nek te breken. Bewerk hem met *wisi*, die kwade magie! Stuur een ‘magisch geprepareerde’ bij. Je weet, we hebben van die felle zwarte bijen daar, of wespen, *marbonsu.* Stuur een van ze met een boze geest in het geheim naar zijn werkkamer. Terwijl hij zijn airconditioning laat draaien daar, komt die wesp aangezoemd. Zzzzzmmmmwwww... prik!

Dat beest moet hem precies met z'n angel in z'n diktators-slaap steken, daar aan zijn zijhoofd. Opdat zijn bloed binnen de kortste keren moet stollen.

Of iemand moet een slang met een *jorka*, een geest van een der overledenen, sturen. Dan krijgt de bevelhebber een picknickmandje kado. Voor een van de veldtochten. Wanneer hij tijdens een mars even een boterham met z'n diktatorskaak wil gaan staan hapvreten, dan opent hij het picknickmandje en... een *swipi*, een razendsnelle slang, springt eruit en zweept hem met één slag van zijn staart. Hij geeft een kleine wond maar, die onze bevelhebber hoegenaamd mag verontachtzamen. Maar binnen vierentwintig uur is hij zo dood als een plank! Want de wond zwelt en zwelt! En hij wordt zo dik als een boomstam, zeg ik je, dat lijk! Of stuur een Bakru-geest die hem, elke keer dat hij één sekonde wil slapen, in zijn oor kietelt met een kippeveer. Hij kan niet slapen, wordt gek en kan direkt naar de inrichting die Wolfenbuttel is. Die satanse sebrefata! Kijk hoe hij mensen schelden laat! Kijk hoe een vredesspirit wordt bedorven!

Hoofdstuk IV
Rouw, woede en verzet

8. De geest die ons verbindt in strijd

Enige dagen vol verbijstering.
De ziel wordt gepolijst door loutering.
Mala's en fajalobi's sieren de gekranste doden.
Aaj Suriname, waarom dít jouw kinderen
aangedaam?

Als een Wrakel-engel ga ik langs de huizen. Engel der Woede en der Bitternis, niet die der Wrake. Ik fluister mensen in het oor: ‘Verzet! Verzet! Neem deze schending van HET SURINAAMSE WEZEN niet! Indien u mens bent, brada, sisa, met ín u iets wat vloeit gelijk het menselijke bloed, verdrijf dan deze Leba's!’

Ik worstel met het geweten van de moordenaars. Als zij mij uitsluiten met de bloedbunker van hun haatgedachten, keer ik mij in een schijnvlucht af.

Terug naar de vrouwen die zich in een demonstratie zijn begonnen te verzetten. De schroeiplek van hun vrees wordt snel geheeld. Ik leg verbinding tussen stad en platteland in 't rouwen. En schep een band die zelfs de duivel vreest.

Met zangen, tranen, wassing, kaars en bloem, zo wordt het uur geboren van het eerste troosten. Victorie van een nieuwe dageraad.

De burgers zijn gescheiden door geweren. Maar in

het huis der liefde vinden zij elkaar dicht, heel dicht tegen elkaar gekropen, hart tot hart. Dít is de bunker van het weerwoord dat al die Leba's treffen gaat!

Vandaag voel ik mezelf moe. Ik kan niet goed uit bed komen. Het lijkt alsof mijn geest ver weg wil blijven, omdat het daar zoveel moet doen, organiseren, herorganiseren, adviseren, troosten, verzet prediken, begraven, liefhebben, en ademen in wie het leven nodig heeft.

Alsof mijn geest op het Onafhankelijkheidsplein staat te roepen: ‘Mensen, zoek een symbool! Staking gaan ze breken met geweer, verklikkerij, intimidatie enzovoorts! Werkprestatie gaan ze kontroleren op den duur. Maar wie verbiedt *het laten staan van een glaasje cola?*

Cola met rum, dat is toch ‘Cuba Libre?’ Welnu, we demonstreren dat we, juist om deze moordenaars die 't bloed van Suriname's zonen drinken, géén ‘Cuba Libre’ aan het drinken zijn. We toosten niet met ze. Hun tijdelijke overwinning is ons tijdelijk verlies. Maar voor hoelang? Hoelang?

Het gaat om de eenvoud der gedachte, dat simpelweg een glaasje cola op balkon of voor het raam, desnoods met een fajalobi erin (die vurige-liefdes-bloem), het woord ‘Sranan Libre’ uit moet drukken. Vrij Suriname dus! En niemand kan je straffen als je per ongeluk je colaatje laat staan. Als ze je dwingen om 't op te drinken... wel, met genoegen!

En als een glas te klein is of onduidelijk, dan neem

je een cola-fles (met bloem). Of zoek desnoods een eigen middel tot expressie! Want ik ben adviseur van jullie ziel, maar jullie ziel, datzelf, ben jíj... en jíj... en jíj...'

Eindelijk keer ik terug naar het hier van Holland en de helderheid van 't lichtbestraald gemoed der enkeling. Ik moet aan zoveel denken tegelijk.

Herdenking in Marcanti, in die grote zaal in Amsterdam. Een voorstander van de bevelhebber van 't Surinaamse leger, een aanhanger van deze moordenaar, een supporter van het Amazone-stinkdier dat Horrible Horb heeft als stinkklier, deze vent dient zich aan.

'Luister jullie!' roept onze supporting boy, tegen Marcanti's menigten, voorwaar, 'jullie zijn niet echt progressief...' Ah! Wat hij daarnaast en daarna ook mag zeggen over onvoorwaardelijke steun aan de diktator, iemand wordt zo kwaad, dat hij zich nietmeer kan houden en hem komt slaan met de vuist op z'n rug! Ook zo'n stinkdier, deze supporter van de moordenaar! Hij gaat z'n stankgeur lang houden, zeg ik je! En vanaf nu gaat iedereen uitkijken in dit dierenbos, in deze nieuwe jungle, naar dat soort van stinkdieren! Want Holland héέft ze, aanhangers van Bouta! Supporters van moord! We gaan ze leren! Ook die intellektuelen die vinden dat je een leuke dans op zo'n lijk z'n rug mag doen zonder je af te vragen of 't dan nog vrijheid heten mag. *Blinde* stinkdieren noem ik ze. Want ideologisch zijn ze verblind. Die stank van hun ideaal is zo groot, dat ze geen prettige

geur meer kunnen ruiken, zelfs hun eigen ideaalgeur niet. Enkel die superstank van dat Amazone-stinkdier dat onze diktator is.

Toch vóel ik het voor zijn familieleden die geen schuld hebben. Dat wil zeggen, ik heb medelijden met ze. Z'n moeder vooral, een treurend mens misschien, precies zoals de mijne. *Sranan, fa ju pot' mi so?: wat doe je mij nou aan, o Suriname?*

Een intellektueel houdt praatje. Klaagt aan, dat wel. Maar koel. Praat over kapitalisme, net als al die anderen, voorgaande sprekers met bla-bla-kabaal.

'Waarom, wáárom in 's hemelsnaam praten ze in klisjeetermen? Kunnen ze niet begrijpen dat al die -ismen juist Suriname in zijn poging tot ontwikkeling kapot gaan maken? Dat het probleem bijvoorbeeld niet Cuba is in streven naar vrijheid voor het Cubaanse volk, maar de export van revolutie waarbij geen konsideratie voor het Surinaamse volk bestaat?'

Ik denk, ik denk, ik breek mijn hoofd.

'Deze ontwikkelden! Allemaal links, gelukkig zonder aanzien van ras, geloof of kleur. Maar ze hebben hun warme *kor'kori*, hun warme uiting en troostvermogen, verloren! Praten alsmaar intellektueel geïndoktrineerd! Netals al die progressieven in ultradenkkostuum gegoten, op verantwoordelijke posten in het land daar overzee gezet en gesetteld door nieuwerwetse vriendjespolitiek! Ze praten allemaal over de redding van het volk! Maar zíj knechten het volk! Zíj willen het bevrijden door het te dwingen met geweren! Intellekt? Intelligente domheid bedoel je!'

En in mijn woede voel ik Kromanti alweer de vleugels uitslaan om een troost te zoeken voor een mens die zich wil ombrengen uit zielsverdriet.

Krant meldt: Persburo Tass uit Rusland zegt iets over Suriname. ‘Begrijpelijk’ wat is gebeurd. Vietnam vergeet z'n uitgehongerde ribbenkast en roept: ‘Het is goed hoe het daar toegaat!’

Amerika heeft samen met het Noordzee-land der bakra's, Hollanders, reeds lang het eigen woord gezegd en ook gezwegen. Samen vissen ze allemaal. DE SURINAAMSE WALAPA (vis) MOET AAN EEN NIEUWE HENGEL KOMEN, ZO GAUW MOGELIJK! Dat dénken zij. En ze hebben hard ervoor gewerkt dat het ook gebeuren gaat. Proost... nee baja, geen ‘Cuba Libre’ maar de eer van Sranan, ‘Sranan Libre!’

Er gaan geruchten: die Cubanen zijn geland. Me hoofd gelooft het niet. San??? Watte?! Dan kunnen ze die kakkerlaknesten van die Spaanstalige hoeren die de hotels zijn, mooi gaan vullen! En bij god, 't gebeurt! Ze komen echter binnen, vermomd als toeristen. Mooimooi verklaart een diktatuurgetrouwe woordvoerder: ‘Er zijn geen Cubaanse MILITAIREN in het land.’

Wie met verstand luistert ontwaart alleen ontkenning van het woord militairen. Vooral als er verklaard wordt dat er ‘vakantiegangers zijn in burger’ en ‘kunstenaars’ weet ik net als iedereen het bijna zeker: ‘ze’ zijn er. Niet als militair en misschien ook niet allemaal Cubaan. Maar ‘ze’ zijn er: adviseurs,

vermomde militair man! En niemand kan ingrijpen want er is toch geen invasieleger? Louter ‘verlofgangers’ of zo. Die uiteraard ons volk komen vernietigen. Dit zeg ik niet omdat ik geen strijd wil voor vrijheid. Maar omdat ik ervan overtuigd ben dat we slechts speelbal worden van de internationale krachten meer niet! Arme kleine walapa die Suriname is als vis! Bij de eerste worp gevangen al. Of hebben ze in 't diepe van de nacht al uren zitten vissen, nog voordat het water van jouw rivier, mijn Suriname, in vertroebeling geraakte? Wie zal het weten voor mijn godverknechte land!

Nieuw Surinaams sprookje:

Het Amazonestinkdier had honger. Machtshonger kon je het misschien noemen ook, in groot verband met andere dieren. Dus ging het naar het bos en zocht. Vond niks. Ging naar de savanne, vond daar ook niks om al die honger weg te stillen. Toen ging het naar de stad die ligt aan de rivier de Suriname. Het stinkdier ging daar vissen. Want het had geroken, dwars door die stankgeur van zijn eigen stinkklier: ‘Er is een grote walapa-vis in de *Suriname*rivier. De vis des volks, deze vis heet macht en soevereiniteit.’

Maar net toen hij met couplist deze vis te kappen kreeg, wie trok dat dier schóón uit zijn bek? Een ander stinkdier! Castrojaans! Dat werd geduwd door het Wolga-stinkdier. Andere waren ook daarbij, allemaal om te vissen naar arme walapa, zoals het Roodwitblauwe stinkdier en het Stars & Stripes-

stinkdier. Het wemelde ineens van stinkdieren met hengels.

Genoeg gezegd, genoeg begrepen: arme walapa werd verscheurd! Toen... was het ook al gauw met het Amazone-stinkdier gebeurd! Het werd het oerwoud ingebeten. Of werd het slechts gedwongen met de vis te lopen in de bek? Ja dat! Voor gek! Voor gek! Voor militaire gek...!

Aan de poort van het Memre Buku kazerne komt er voortaan een bordje te hangen met als opschrift:

DE SCHIETKLUB VAN PARAMARIBO
Toegang slechts voor leden met praktijkbewijs

Dan wát is dat ‘praktijkbewijs’ dan? De lezer kan het raden: een pasje. Een brevet van broedermoord. Broedermoord? Nee hoor meneertje, opgepast! Gewoon ‘opruiming’ intelligent mensenvlees bij gebrek aan ander abbatwaar.

Binnenkort gaat - wegens overmatige belangstelling van Spaanstalig toerisme - het bordje ook vertaald worden: CLUB UZI INTERNACIONAL.

Ze kunnen toch niet alles letterlijk vertalen? In het Engels of Amerikaans wordt het dan ook: LOCAL PRIVATE CLUB OF SHOOTING PIGS.

En pas als het in het Braziliaans vertaald moet worden, alwaar ze met enig genoegen ervaring hebben opgedaan via het moorden met doodseskaders, dan pas valt (uiteraard in het Portugees) het woord stink-

dier. Want het Amazone-stinkdier is feitelijk een *ras.* Het wemelt van dat soort in het hele Zuid-Amerika en noordelijker. Allemaal stinkfamilie met als kenmerk dat hun behoefte in de vorm van lijken wordt gedeponeerd. Een volgend kenmerk is dat zij, netals de meest waarachtige beesten, een gat graven om het lijken-excrement te deponeren. Massagraf-vullen is het doel van hun gedrag.

Wanneer de schietclub op jacht gaat dragen de leden mooi hun uniform. En kogelvrije vest - tegen elkaar! Want hun prooi is meestal ongewapend. Tegen de tijd dat hij moet worden opgejaagd, beginnen ze in de lucht te schieten. Als je ze vraagt (met beefstem): ‘Meneer, waar schiet u op? Schiet u op stinkvogel?’

Dan zeggen ze: ‘Schiet op! Je herkent ons toch? Want stinkvogel hoort bij 't gevelde slachtoffer van stinkdier!’

En dan mag je blij zijn wanneer je het wederom vertellen kan van: ‘Ik heb ze gezien, die tweebenig ongehoefde lijkenvreters! Ze gaan alweer op jacht en noemen hun moorddadig schieten “sport”! Wie nie wil hoef nie weg te rennen! Hij gaat zíen: wanneer hun stinkklier werkt, chm! dan blijft alleen een plas bloed over!’

Dan bij het zien van prooi (zelfs als deze niet bestaat) lichten hun ogen op. Instinkt gaat werken nu, hun kleine slagtanden gaan bloot. Hun neus snuift uit naar wat er leeft om straks de geur van verse dood. Want daar is 't om te doen. Niet om

konijn of wild dier. Maar om het stinkplezier dat de verrotting brengt.

Wanneer het volk als wild door 't tropenland is opgejaagd en opge-uziet, en dooien in de jachttas van het leger worden ingeladen ín de trucks, dan hoor je een papagaai, hij roept:

WELCOME!
KILL ME NOT!
WELCOME WELCOME!
DOOD IS JULLIE GOD!

Waarbij gezegd mag worden dat met ‘dood’ bedoeld wordt, een prachtig papegaïsme. (Het is tenslotte een letterlijke vertaling van: dede na un gado.) Maar ook gesteld mag worden dat hun god dood is. Want ze kennen hem noch z'n gebod. Dan lacht de papegaai een akelig salvo plezier uit z'n papegaaiebek, zo: kkkkrrreeek! Als je bang bent, denk je dat een mitrailleur afgaat!

De schietclub wordt nu kwaad! Kwaad zeg ik je, kwaad?! Ze beginnen makaar aan te kijken, want ze zien die papegaai niet, toch. Denken niet aan hun eigen vretende geweten, die het dier zou kunnen zijn. Of de volksgeest, iets dergelijks.

Ze vinden dat hun nevenstinkdier, dat stinkbeest dat hun kameraad is dus, één grote, sprekende stankpoep heeft gelaten. En dan.... richten ze al die uzi's op makaar. Af en toe is er al geschoten. Maar nog niet raak. Zelfs niet toen het leidende Amazone stinkdier

een keer omhoogkijkend van een echte kolibri een natte waterpoep in zijn ogen kreeg. Hij begon helaas ervan te watertanden: ‘Aaj, ik ga die óók doodmaken!’ Maar kolibri vliegt te snel, je weet, met duizend vleugelslagen tegelijk. (Aaj, spot! Aaj, Suriname! Kijk hoe je me hebt gezet!)

Dan trekt de stinkdierkudde verderwaarts, met groot plezier. Toostend op hun glas met ‘Cuba Libre’ dat gemengd is met het bloed der opgejaagde, doodgeschoten mensdieren. Totdat de jacht en moorddaad is volbracht.

En kijk, ze weten niet dat onze papegaai de GEEST van Suriname is die naar ze loert. Een wonderpapegaai, wacht maar! Hij heeft tenslotte leren spreken door de ziel der mensen! En vertolkt dan ook het gevoel dat zegt dat er een dag komt dat het wild waarop geschoten wordt zal zegevieren. Dan zullen zíj roepen, met echte echte smeekhanden en zelf tot den dode opgejaagd:

WELCOME!
KILL ME NOT!
WELCOME WELCOME!
DENK AAN GOD!

Op een dag omstreeks de moordpartij.

Oom Frenkel staat daar in zijn Paramaribo. Hij debatteert. Wel zachtjes dat niemand hem hoort. Een ouwe buurvrouw, als een kakelkippetje (ke mijn god!, ze is invalide geweest, al negentig jaar), ze zet

haar oor, ze luistert. Evalueert haar hele levensbaan dat druipt van koloniale delen. Hoor hem dan: ‘Wat willen die geleerde zonen met dit land? Al die intellektuelen! Willen ze ons bevrijden? Ons revolutionair maken? Kijk me dan! Ik met me vouwenvijftig jaar! Of willen ze ons met hun voeten trappen? Want wat ik zie, gaat het om alle soorten van geleerde domheden die ze begaan. En om hun eigen machtuitleverij! Niks anders!’

Ze schudt d'r hoofd, buurvrouw. Ze vouwt haar tandeloze mond maar dicht. Wenkt hem, met haar ouwe plooihand, om stil te blijven.

‘Kijk, polisie komt! En van de andere kant komen er militairen ook passeren! Dus: sssjjjttt!’ (Roep hoera voor revolutie en slik die terreur zeker! ‘Dag militair! Daaag!’)

Als ze voorbij zijn kan hij nóg niet luidop spreken. Want je weet nooit, daar met zo'n huis aan straat, of er verklikkers in de buurt zijn.

‘Vroeger,’ begint hij, ‘vroeger werden we ook onderdrukt. Nietwaar, me s'sa? Maar je kon openlijk kritiek staan zeggen met je mond. Maar nu? Voordat je iets zegt ben je al opgepakt! (verkondigt bitter) ‘Maar we zijn vrij geworden! Dankzij een militaire diktatuur!’ (mompelt zacht, maar diephartig eerlijk) ‘Ik zeg die jongens van me elke dag, ibri dé, mi gudu: jongens, jullie hebben met jullie eigen onafhankelijke geest beslist dat jullie in het leger gaan. Ik waarschuw jullie: jullie worden dalek moordenaars! Want hoe ik zie, beschermen jullie niet dit land, wat

de bedoeling was, maar jullie worden opgetraind om snel te schieten, zonder dat jullie jullie afvragen of jullie op mensen schieten. Doe je praktijk in Memre Buku. Maar kom niet met een uzi thuis hier. Want de ene dag dat ik jullie daarop betrap, ik neem het en ik schiet jullie dóód! Kijk...! Kijk hoe ik zelf aangetast ben door die broederhaat die in dit land is komen woekeren...

Anyhow, ik donder jullie weg!' (Zijn hond Mofina, dat Stuk Verdriet, blaft en beaamt z'n woorden.) Dan lacht hij tegen buurvrouw: 'Me schat, je begrijpt, emosie wil een uitweg! Als je nog jong was, had ik je voor iets anders gevraagt...'

Ze hoort hem niet. Ze kijkt raam uit. Bus rijdt met spoed weg op 't asfalt dat gelegd is voor de ontwikkeling van deze stad. Fiets slaat een hoek om onder het krachtig trapwerk van de rijder, snel, snel weg! Een kind rent weg, het loopt niet meer. De tijd heeft haast gekregen, niemand weet precies waarheen.

Er staat een boom, papajaboom, te bloeien op een erf naast. Een kleine gado-tjo komt zoals altijd aanvliegen en pikt een rijpe vrucht. Ze zijn vergeten haar te plukken, zij bederft al! Angst, zelfs om op 't erf vrij te lopen, vrij te gaan, binnen wat ooit beschouwd kon worden als privé-domein. Blij zijn, dat je niet opgepakt wordt na beschuldiging van roddelaars. Blij zijn dat het schot dat valt niet aan je oor klinkt, van nabij en afgevuurd door executie-peleton. Blij zijn dat je hoofd niet aan flarden wordt kapotgeschoten. Of dat je arm niet van je lichaam

wordt gerukt. Blij zijn, dat je de broeierige atmosfeer van zes uur 's avonds nog kan halen. Voor hoelang, hoelang nog?

Kijk hoe 't vogeltje vrij opvliegt om 't nest te zoeken. Vroeger, dan sprak je over ‘arme godsvogel, arme gado-tjo’! Nu praat je over ‘arme kondreman, arme arme landgenoot’! O mensen, we zijn overwoekerd door het onkruid van wat revolutie heet. Revolutie? Dit ís geen ware revolutie! Dit is verwordenheid van staat, iets, wat als een soort liaan, een bosgedrocht, een wanbeest, ons bindt, ons ketent, ons met z'n geweld verstikken gaat!

Dán, nu het uur van de ware gedachte is geslagen om al het onrecht dat geschied is, zullen degenen die de stinkdieren weer in gaan kooien, konsideratie moeten hebben. En menselijkheid, hoe zwaar 't valt ook, móeten laten zien. O god, pluk hun de tranen uit de ogen, opdat ze niet verblind in hun emotie oprecht mogen zíen! Verhelder hen de blik met wijsheid bovendien! En hou de wacht tot weer de liefde is ontloken. In een uur van de ware bloei der roodste vurige-liefde bloem, die in haar aard, haar allerschoonste wezen, roodroder bloeien kan dan het bloed dat is vergoten. De schoonheid van het ‘Sranan Libre’.

Een paar dagen na de moordpartij.

ÉÉN GROTE DEMONSTRATIE VAN DE SURINAAMSE VROUWEN MOED! MOED! MOED!

Wan sten e singi,
wan sten e singi,
singi, síngi!

Sranan, mi lobi ju!
Mi lobi ju! Mi lobi ju!
Mi lobi ju, te f' dede!

O kruktu, mi kondre,
ju no mu fadon!
O fowtu fu sma,
ju no mu las' revo!

So opo ju ede,
no tan kré didon!

Er zingt een stem!
Er zingt een stem,
Er klinkt een lied!:

O mensen van mijn land!
O, de geliefden!
Hoe lief heb ik u niet
tot in het uur des doods!

Hoe ook geschud in zijn bestaan,
dit land mag nooit verloren gaan!
Geen fout mag het vernietigen.

Behoud de revolutionaire kracht!

En droog je tranen, sta op, Suriname!

Ze trekken samen in een lange stoet. De doden zijn heel pas begraven. En vrees begint te wijken uit de emotievolle knoop van hun gemoed. En ze durven! Durven! Durven! Ze trekken zingend door de straten en ze nemen het niet langer. Wie wil kan schieten op ze als hij niet wil dat hij wordt gevild. Politie, militairen.

Afzijdig houden, dat is hun strategie. Totdat Cubaanse vlag verbrand wordt. En als die Surinaamse vlag moet halfstok gaan, verijdelt de polisie deze daad. Vlag mag niet halfstok van ze. Ze rukken, slaan. Jagen de menigte weg met traangas. Met zang en demonstratie is het eerste ongenoegen nu geuit. Dit?

Dit was hun eigen versie van het volkslied dat waarlijk heeft geklonken. Het ware volkslied van de verpleegsters, zij met hun rouwband om de arm. Kromanti, fluister in hun oor: ‘Protest! Protest!’

Hebben zij niet hopeloos bij de Amerikaanse ambassade lopen roepen om ‘Help! Help!’ en gesmeekt dat zij van deze Leba's in het land worden verlost? Maar dat is de reaktie in de kaart spelen. DE REAKTIE, met hoofdletters. De oude garde dus, die alles wat er werkelijk aan nieuwe winst is sinds de staatsgreep, wil terugdraaien met het teruggrijpen van macht. Ook dat mag niet! *Bharkat nahe! Bharkat nahe!*: Ook dat is even zinloos, heilloos, zegenloos. Precies zo zegenloos als deze broedermoord die is begaan door de diktator, dat stinkdier met zijn stank van

bloed en onderdrukking!

Volgende dag, vandaag, wéér demonstratie, groter, kapitaler van vuist! De honden van de stad, zij sidderen! Alles wat voeten heeft loopt mee. Dit keer staat de politie (was de korrupte bruine bende dan niet juist verslagen bij de eerste ingreep van 25 februari 1980?) met pistoolmitrailleurs te wachten. Om het eigen volk dat het wil bevrijden stuk te maaien, klaarklaar en gereed!

'O god! Kom, ruk me ogen uit me hoofd, opdat ik dit niet hoef te zien!' schreeuwt iemand met het volbesef van de ontzetting over wat er hier gebeurt. Hier, waar de zonen stierven. Zelfs al waren ze niet allemaal onschuldig, moord is moord is moord is moordenarij!

De eerste klap was een Daal(der) waard: het gebouw van de vakbond der Moederbond kapot geschoten met granaten! Bidimbummmm! Poeffff!! Alles brandt! Versplinterd hout, glas, muur, balk, alles, kapot, kapot!

Ampie's 'vrije' radiostation ABC valt in mekaar tot gruzelementen met een enkele granaatgerichtheid van het afgeschoten tuig. Boemmm!! Ook hier laaien de vlammen!

Radika... het Hindoestaanse radiostation... boemmm!!

Radio Apinti... Rahni... alles wat nog 'vrij' was in de lucht gaat dicht of brandt! Precies zoals het gebouw van een krant. Vier branden, vier brandhaarden... dubbel van betekenis misschien, met betrek-

king tot 's lands politiek. Maar toch, gelijk die droom die Jusu heeft beschreven in zijn brief... o god! Die rode golf!... het is niet waar! Dit is on-Surinaams, onwaar, onleefbaar, onbeleefbaar en onmogelijk!

Een aantal mensen opgepakt. Vervoerd, verhoord, gemarteld, neergeknald. Volgens verklaring van de legerstinkdierleiding na keurige wáárschuwingsschoten per ongeluk op de vlucht neergeschoten.

Het is een godsgruwelijke leugen! En 't Opper-Amazone-stinkdier komt per stankteevee dit heilsbericht verklaren no? Geen hond, geen rat, geen kat of kakkerlak gaat hem geloven! Alleen didibri, duivel die hijzelf is, gelooft zulke banale nonsenserij. Een ware belediging van het intelligentiegehalte van het volk! Zijn ze dan zó weinig waard, dat ze dat alles niet alleen moeten slikken, maar dit ook nog moeten accepteren als de waarheid van *hun* Sranan-werkelijkheid?

Geen wonder dat het volk rept en roert! De deining is te groot, massaal! De brand (waarvan brandweer in het werk verhinderd door de stinkdieren) blijft nu voorlopig ongeblust. Vreselijke woedetaferelen!

Respekt! Respekt voor leven moet er zijn, want anders kan nu iedereen meteen doodgaan! Vandaar: protest! Vervloeking! Demonstratie! En nogeens protest! Het allerkrachtigste protest. Pro-test!!

Zoveel, zoveel gebeurt er aan reakties, dat het heel onzegbaar wordt. En als Kromanti weer in mij terugkeert val ik in een diepe, diepdiepe slaap.

9. Het uur van het ware licht

Gij die spreekt vanuit het licht, o wees met mij!
Het uur van mijn Divali is gekomen: mijn licht brandt
en de duisternis wordt overwonnen met getuigenis.
De onwaarheid wordt in mijn bloed verslagen.
O mijn Divali, fakkels branden voor de ziel.
Bharkat, bharkat: mijn wereld kent genade.
Haar reinheid is mijn halve leven, half mijn geloof.
En ik heb troost gevonden. Uit urn en as gezalfd.
Door droefenis ontroerd. In 't ware Licht ontbonden!

Er klinken liederen uit Veda's, de gebeden. Er is de zang uit Koran ook. Zowel in Hindoe-kring als bij de Moslims wordt de dood van de getroffenen herdacht. Het geschonden aanschijn van de liefde, de liefde, o de liefde!, zij wordt gewassen met de wateren der levensloop. Hoe ook de tranen mochten vloeien, hoe ook de roep om wraak werd onderdrukt; en de bitterheid van geest een nieuwe lamp, schier voor de eeuwigheid scheen aan te steken, duistere woede! *Het volk, als geheel, betreedt een nieuwe weg, een nieuwe gang.* Nieuw en waarachtig: strijd, voor onze waardigheid in 't leven!

O, zie de nieuwe tempels van de hoop! 't Is Hier dat wij vertoeven willen, samen, bhai en zuster!

Salaam, o vrede van ons allen, salaam!

‘Ons volk ís niet wreed,’ zei Jozef. Dat was vlak voordat hij ging, twee jaar terug. Hij leefde met de mythe zoals velen dat de onafhankelijkheid goedkoop verkregen was, zonder één enkele strijd. En dat in vijf jaar tijds bewezen was dat vele ethnische tekorten verdwenen waren. Kreool en hindustaan hadden elkaar nader gevonden, zo oordeelde hij. De grote vrees van een rassenoorlog als gevolg van het kolonialisme afgewend, zo leek het. En zo wás het volgens hem. Men had de kans nu, zelfs het eigen wantrouwen tegenover elkaar te leren wantrouwen: makandra..., wi ala mu libi makandra... *we zullen samen moeten overleven, samen leren leven.* Zo zong een boodschap van de nieuwe heersers, gloednieuw, militairen. Ze schenen het te menen ook. Maar ondertussen: leuzen! Leuzen! Lege leuzen! Want alles begint op ‘samen kraperen’ te lijken.

‘Opbouw! Opbouw! Weg met de ouwe “hebi's”, het lastenpakket, van de oude politieke orde!’ Dat riepen zij. Ze wilden al de oude strukturen van de maatschappij verbreken. ‘Nieuwe demokratie! Een nieuw gebeuren, nieuwe spirit voor het land! Ontwikkelingshulp beter aangewend nu! Geen vriendjespolitiek meer! 't Volk krijgt de ware inspraak! Volksdemokratie! Participatie! Assemblee dít! Assemblee dát! Eigen grondwet in eigen stijl! De funktionele groepen gaan dit land regeren na de onmachtperiode van demokratie-in-ouwe stijl! Nooit meer 't ouwe

parlement, de Staten! Volksdemokratie komt nu! Rechtvaardigheid moet komen in de maatschappij!'

Rechtvaardigheid? Blablabla... kretologie!

'We gaan die ouwe strukturen kapotmaken!' Strukturen? Is *mensen* bedoelen ze! 'Ach Armand! Jij denkt veels te negatief. Wacht maar. Ik ga terug! Ik blijf niet in de kou waar dit Europa me via dit Hollandje in zet. Ik ga me land opbouwen. Er is zoveel te doen. Wie zonder hoop is, is allang verloren! De militairen zijn er om het volk te dienen en niet omgekeerd; je gaat zien, het móet goed gaan!'

Jozef was kwaad op me. Ik met m'n Hollandse gezicht, zoals hij 't zei, ik was toch veel te kritisch! Ons land verdiende minstens het geringste voordeel van de twijfel. Een maatschappij veranderde ook weer niet in de uurtjes van één dag, oordeelt hij toen.

'Wij hier hebben goed praten. Ga, en doe als ik! Ik ga m'n armen uit de mouwen steken vanaf tropische grond! Landbouwhervorming doorvoeren, de marktsektor helpen saneren, kultuurgedachten uitdragen, éénwording van het volk helpen bewerkstelligen...' Ik begon hem meer en meer te wantrouwen. Niet alleen om het overdreven optimisme. Hij is nooit een sterke geest geweest. Al in jongenstijd waait hij met groepswindjes mee. Speelt dán weer oppositie, dán weer regerende partij. Praat met de kudde mee en sluit zich gedurig aan bij 'de vorige spreker'. En wordt door iedereen misbruikt.

En nu het feit gevallen is van de 25 februari staatsgreep - pardon, de ingreep! (Nu al *mag* je het *niet*

noemen zoals je wilt, of je krijgt met een uzi te doen), ziet hij een berg heil liggen tussen het Toemoekhoemak-gebergte en de Caraïbische Zee; en tussen de twee rivieren waarin het land geklemd ligt tot Guyane-onderdeel. Arme rivieren! Kijk hoe hun water alvast snel wegstroomt voor rampen die gaan lijken te beginnen te gebeuren!

Maar er is hoop, nietwaar? Jozef gelóóft! Hij praat met de klisjees van machthebbers. ‘Strukturen’... ‘volksdemokratie’... ‘revolutionaire en reaktionaire elementen’... ‘de verfoeilijke oude orde’... ‘participatie-demokratie’... ‘nationale assamblee’...

Alles! Alles van die afgelopen twee jaar heeft meneertje nagepraat. Meer nog, nu pas heb ik gehoord: hij was propagandist! Heeft kranten helpen censureren! Heeft lippendienst bewezen aan intimiderende groeperingen van ultra's die elkaar de linkse leer betwisten. Is met bepaalde dingen van zijn seksualiteit zwaar gechanteerd, zodanig zelfs dat ze (om gevangenen op te ruimen die 't bewind kritiseerden) hem hebben kunnen dwingen kandidaat moordenaar te worden. Hebben hem als lid van de volksmilitie een wapen in de klauw gestoken: ‘Hier, vanaf nu heb je niet alleen die geur van stinkdier, je bent er ook één geworden! Hier is een mitrailleur, *horbeer! horbeer!*: maai die gevangen beesten neer! Wij zorgen dat hun advokaten klem worden gezet en smoeldood zijn.’

En hij heeft het aangenomen, onder het neuriën van De Internationale! En na de eerste marteling

(gezicht opengehaald, vingers gedraaid, beenderen kapot, elektrische schok gehad, gezweept zoals in slaventijd, vlees open, bloed, bloed, bloed...) kon hij niet meer terug. Erger, hij zakte mee met het peil der politieke bodem dat zowat lager kwam te liggen dan de diepste moerasbodem van het Amazone-bekken. Aaj, mijn Suriname!

Memre fu memre

Se sungu mindri f' wi,
e libi libi dede-dede,
tan didon so pi...!

Fa wi kan libi
nanga na kruwa
f' prakseri disi?

Buku! Ju loweman-kampu!
Ju di ben feti so,
tak' wan aren fu kugru
ben sa lon mit' busi!

Den f' fruktu por' a kra
f' ju nen,
nanga dén memre Buku!
Fu now, ju drai tron:
memre brudu!

Fort Zeelandia!

Liba e lon gi ju fu tego!
Ju di ben kunekti wi,
taki katibo
broko na bonjo
fu a baka fu mi pipel,
langa, langa jariten sobu!

Ju nen tan: memre katibo!

Luk' fa den dedewan
didon pir'ai, e wakti
na ded'oso f' lobi
di no hor' ete,
bikasi takru f' ten no wai!
no wai! no wai!

No las' ati, mi kondre!
Nowtu blaka ala ju son tide!
Fu broko na Njunten-katibo f' Uzi,
heri ju nen tron: memre brudu!

Gedenk ons ware vrijheidsbloed

Er zinkt een zee van zeggingskracht
nabij de havens van ons beiden.
De havens van ons onverstand.

Hoe kan de menselijkheid gedijen
nu de reis der doden is volbracht
en de verbittering niet wil betijen?

O, 't heidenfort dat Buku was!
Verzetshaard uit bevrijdingsstrijd!
Vluchtdorp van marrons
om kogelregens in ons tropenwoud!

Díe erenaam Buku gaat thans gebukt
onder de misdaadsalvo's
van kazerne Memre Buku!

Gedenk het ware Buku: Memre Buku!
Daarnaast het koloniale Fort Zeelandia!
Bolwerk van mijn onderdrukkers,
kernplaats van onrecht en verdriet!
Mijn volk geknecht, z'n ruggewervel
stukgebroken door de mokerende druk
van handen die met onrecht sloegen.

Dit tweede fort gedenkt de slavernij!

Tussen Zeelandia en 't militaire
hedendaagse Memre Buku-kamp
liggen ‘betreurenswaardige voorvallen’,
waarin de liefde sterft
om de wake van ons hart.

Mijn land, jouw nood verdonkert
heel je zon! Verlicht keer ik tot strijd!

En namen, nieuwe die wij noembaar
geven aan het teken van verzetbaarheid,

zij spreken van: gedenk ons ware
vrijheidsbloed! memre brudu!
Dát doet ons volk herleven!

Jozef is dood. Kapot geschoten, eerst gemarteld. Een wankelaar was hij, tenger lichamelijk en wankelbaar van geest, zeer vatbaar voor coupvirussen en machtsinfekties.

Dat soort ziektes in de variant van ‘Surinamitis’ is zijn dood geweest: hij wilde iets betekenen, zijn leven inhoud, status, geven; tegelijk vechten voor een nieuwe politieke orde van dat land.

Thans is hij als een gouden bloem geregen aan de mala van de eeuwigheid, gelijk een krokus aan de krans der eeuwige lente...

Och, hoe powetisch! Hij is ook korrupt geworden, het gewéést! Net zoals andere slachtoffers misschien. Een enkele werkelijk hoogst onschuldig. Geen martelaren dus!, althans niet zomaar allen zondermeer! Maar het feit van al dat eerloze geweld der militairen! En dat met de executies geen respekt voor LEVEN is gebleken en voor RECHT... ‘Protest! Protest! Prrrrrotesteerrr met stem die ratelt, precies zoals zo'n salvo uit een mitrailleur! Prrrrrotest!!’

Het dodental is volgens krant gestegen. Het aantal werkelijke slachtoffers moet komen. Het aantal kruisen bij de grote wake van 't protest dat wordt gehouden dient te worden uitgebreid. O aangeregen plukbloem van 't omgebrachte leven aan de malakrans der eeuwigheid...

Het aantal gevangenen is onbekend. De vluchtenden zijn ongeteld. Het werkelijke drama moet zich laten zien. O, dag der MEMRE BRUDU, dag van het gevloeide vrijheidsbloed!

Wanneer het land bevrijd is, gaan we moeten gaan naar Fort Zeelandia, massaal, in lange stoet, om in gebed en met de ‘wassing’, om in één groot reinigingsritueel de onheilsplek te reinigen! Daar, aan de eeuwig vliedende rivier, waar altijd reeds historisch onrecht is geschied. Met slaven en andere veroordeelden die in de loop van eeuwen ginds gemarteld zijn, gebarbequed, de beenderen gebroken, opgehangen, onthoofd, gezweept, geketend en doorboord met kogels...

Het bloed is nooit goed weggewassen, nooit! Zelfs niet door de regens der vergetelheid, die de aarde het doodsgebeente schoonwast, vrij van alle ongerechtigheden...

‘Dáár,’ fluistert men, ‘daar heerst een *leleku*, een *kunu*!’

Maar welk woord men ook gebruiken mag voor 't geesteskwaad, het onrecht ís ook blijven heersen. Tot zelfs nú blijkt er geen vrijheid en verlossing mogelijk, zonder dat Fort Zeelandia als fort en als gevangenis wordt weggeschroeid van deze aardbodem! En de stenen waaruit het bestaat dienen te zijn gedumpt in volle, volle oceaan! En die plek verdient als onze nieuwste bloementuin een nieuwe naam. De naam van ‘Sranan Libre’, ‘Suriname Vrij’.

Of desnoods ‘Sranan Lobi’, hetgeen duidt op de

liefde voor het volk en het land. Wanneer - naar oud gebruik - de navelstrengen van een nieuwe generatie in de bloembedden is ingeplant, dan zal misschien de Nieuwe Vrede heersen, in plaats van deze Nieuwe Slavernij.

O volk van het geschonden huis, thans in de onrust en de rouw gedompeld! Vergeet niet wat ons innerlijk verlost. Verlaat het pad niet van de vrede om de vredeswil en doof de toorts der haat die door de moordenaars is aangevuurd vanuit het peleton! Geen bijltjesdag, geen uzi-dag! Geen wederwraak en moord op hen, die - ooit bij hún staatsgreep en nog wel om het vakbondsrecht, door advokatenstem verdedigd - de moordenaars geworden zijn van vakbond en van rechtsverdedigers! Verdedig slechts uw waardigheid en liefde! NO KRÉ, MA JEPI STRÉ! En wis het bloed weg met de tranen die u hebt vergoten, ze zijn niet tevergeefs (de uwe én de mijne) tot uitdrukking van onze rouwdagen geweest.

Ik herinner mij dat P'pa Kwa acht dagen geleden (we vieren nu de zogeheten *ait'dé*, de herdenking op de achtste overlijdensdag) uit de wc kwam waar hij zijn plasgeluiden had staan maken zo: sssjjjrrruuu!!!

‘Kan je nie zachtjes pissen?’ had mama geroepen. ‘Dalek moeten we ook nog ppprrrttt-geluiden horen!’

Toen hij eruit kwam zou je een djook verwachten, maar er kwam geen grap. Wel zette hij een bang gezicht op, vol bezorgdheid: ‘Vrouwtje! *iets* gaat er mis gaan vandaag. Ik weet nie wat, maar ik voel

ineens zo, tijdens mijn wc, een hoop spinnegaren over me gezicht! Ik schrik zodanig dat me waterleiding stopt!'

Dus tóch een kleine djook. Maar voor de rest is het bloedige ernst. Spinnerag in het twalet? Dat twalet wat ze vandaag vandaag - acht dagen dus terug - heeft staan schoonmaken? Hmmm?! Het kan niet! Het is, zoals ze zeggen, een boze geest die je merkt. Het is, zoals ze zeggen, een kwaad bericht wat je gaat krijgen. Zomaar spinnegaren voelen zonder dat je echt verstrikt raakt in een spinneweb! Dat is 'kwaaie dinges'!

Nu zijn we hier en we beseffen allemaal bij deze laatst brandende kaarsen: we zullen verder moeten leven na die grote schok. We zullen verder moeten peddelen met het besef dat we ook mensen zijn, een volk, netals alle anderen, in staat tot dezelfde menselijke rampen. In staat tot liefde, maar ook zeer in staat tot moord, geweld, gevoelloosheid, zelfonderdrukking, onvrede en oorlog in de ruimste zin. In staat tot het menselijkste *alles.* Dus ook tot zelfbevrijding! NIET SURINAME WAS ONS PARADIJS, MAAR DE DROOMILLUSIE DAT WE HEEL ONSCHULDIG KONDEN LEVEN ZONDER BLOEDDADEN OF BADEN VAN HET BLOEDVERGIETEN. Verloren is 't onschuldigheidsbesef. Vernietigd is de sluier van de vrede. Dit volk is als kind der nieuwe tijd ontmaagd. Dit volk is als zoon van de historie volwassene geworden door het wapen dat met bloed gedoopt is uit het leven van de eigen krijgsmacht. De wreedheid heeft ons groot

geschokt. Niet alleen heeft zij ons getroffen, diep, maar dáárdoor zijn wij heel ineens wakker geschud en zien wij ons als de volwassene die weet wat wereld is, en niet meer van het horen zeggen, maar van de daad die voortkwam uit het eigen zelf, uit de verworden eigen landskracht. Zijn wij dan schuldig aan de handeling die voortkomt uit de wapenen van eigen leden? Hoe kon ons hoofd, ons hart dit wat gebeurd is niet voorkomen? Hoe kon het, dat de blik van het vooruitzien deze slachting niet van de werkelijk-wording heeft kunnen aftomen? En hoe bewijzen wij, dat het van nu af aan het verantwoordelijkheidsgevoel is dat voor ons zal spreken, vanuit de bewuste positieve handeling? *Aaj, Sianan! Mi kondre!: O, mijn Suriname!*

In het uur van mijn hernieuwd besef vind ik het ware licht waarvoor de doden stierven. Zij openden het oog des volks, voor de ware vrijheidsblik.

10. Het uur van de ware gedachte

Het is zondag. Een kouwe dag. Regen regent z'n water naar omlaag. Een kouwe wind wil mij het vel bevriezen. Er spookt een geest van winter door het Holland waarin wij vertoeven. Toch is de warmte van de woede nog te voelen binnen 't eigene dat lichaam is. En de warmte van de solidariteit, die men aan ons betoonde. Al was er een racist die ons thuis zowat ieder uur ging bellen (de hele week al) met zijn: ‘Jullie ook! Jullie ook!’ waarmee hij bedoelde dat ook wij moesten worden neergemaaid, er is nog hoop op 't goede samenleven. Beter: er is een hechte band gegroeid tussen ons, minderheid, en onze meerderheden.

Hier in Utrecht begint het volkslied te zingen. Het ‘God zij met ons Suriname’ klinkt. Het klinkt heel hol, vanwege deze grote zaal waarin we als een kleine groep bijeengedreven staan, vergaard tot in het wezen van de broederschap.

> ‘God zij met: ons Suriname!’
> ‘God zij met ons, Suriname!’

De eerste tekens van verdeeldheid slaan opnieuw toe in het uur dat volgt en dat komt. Het begint met de samenzang. Naast de bestaande coupletten van

het volkslied in het Nederlands en in het Sranan, duikt er ineens een nieuwe tekst tevoorschijn op gestencild bladpapier:

Tu hamari dharti maiya.
Saranam hamara desh.
Tu hamari nav khevaiya.
Mata jaisi tera bhesh.
Teri god hame hai pyari.
Tera sab kuch achha hai.
Tujh par ham jaan larayenge,
Denge ham yahi sandesh.

God zij met ons Suriname.
Hij verheff' ons heerlijk land.
Hoe wij hier ook samen kwamen,
Aan zijn grond zijn wij verpand.
Werkend houden w' in gedachten:
Recht en waarheid maken vrij.
Al wat goed is te betrachten,
Dat geeft aan ons land waardij.

Ik word een beetje bang. En vraag me af: waarom een nieuw couplet? In 't Samami, het Surinaams-hindustaans? Stel je voor dat de indiaan van Suriname ook weer komt en zíjn taal wil gebruiken voor een nieuw couplet? Of de bosnegers, elk in hún aparte talen? Of javanen die het volkslied in het Maleis willen? Of welke groep dan ook, chinees etcetera? Elk apart zijn taal eisend voor 't volkslied dat raakt versplinterd!

En toch! Ik kan het goed begrijpen. Zij, hindustanen, eisen dat ze hún gevoelens moeten kunnen uitdrukken voor hún land ook, in een taal die het dichtste bij hún hart gelegen is. En is dat niet ónze Sarnami?

Ik heb respekt, respekt, RESPEKT ook, voor het feit dat men zijn Surinamer-zijn in volle vrijheid van vermogens uit wil zingen. Ook al is de melodie koloniaal, even koloniaal als hij altijd al is geweest... we vechten tenslotte om respekt! Respekt voor het recht! Respekt voor het leven, iets wat door ónze moordenaars bepaald niet is getoond.

Dan volgen speeches, goeie, slechte. De roep om wraak weerklinkt. En niemand protesteert. Er wordt gerept van ‘wegdrijven en wegschieten’! O, het hernieuwd wapengeweld!

Het vólk zal eronder lijden. Het vólk zal slachtoffer zijn. Zelfs al is er openlijk via de mikrofoon en dichterlijk via de woordversluiering gesproken over ‘de verbittering die niet betijen wil’, niemand die het gevaar wil zien van het geweld dat voortkomt uit geweld.

Er klinken kreten: ‘Dood aan de diktator!’ Er is een mitrailleur getekend met een vraagteken. En teksten in het Hindi en het Urdu, erbij! Oprechte woede. De genade van het menselijk vergeven eist echter een plaats. Niet op de laatste plaats op 't podium van de verenigden van de Beweging die de middag in de jaarbeurs hier organiseert. Hoe lang zal hen de eenheid zelf genadig zijn? Hoelang zullen zij onver-

splinterd verder voet zetten langs 't pad van tijd en langs de weg van het verzet? En zal de god die zij toezongen hen tegen de Holland-lange arm behoeden van de diktator die tot hier spionnen heeft, zoals een tong hier naast mij fluistert?

Stinkdieren vindt men overal en waarom hier ook niet? Zelfs al bij het konsulaat in Amsterdam zijn er bedreigingen geweest aan demonstranten: ‘Wacht maar jij! Ik ken jou! Je familie gaat eronder lijden!’

Er is een Surinaams spreekwoord dat zegt: ju lon, ma ju nen no lon: al ga je er vandoor, je naam zelf rent niet weg!

Kleine gemeenschap, daarzo, in De West. Het exkoloniale dorp, waar iedereen familie is bijna van iedereen. Vandaar ook, dat de broedermoord die is gepleegd een dubbele broedermoord pleegt voor ons hart.

Hoor... de verrechtsing slaat al toe. Sommige schuldigen onder de neergeschotenen zijn opeens ‘held’. Anderen zijn al levenslang onschuldig, volgens 't woord van een bepaalde spreker. En niemand vraagt zich af hoe zij het zouden doen, wanneer het Amazone-stinkdier met zijn stinkbende verjaagd is. Zouden daar niet een nieuwe bende machtswolven weer aan de macht komen...?

Solidariteit! Het is, o god, de solidariteit om het geschonden recht en het vermoorde leven, dat mij daarzo staande houdt! Niets anders! Níet de eenheid met de rechtse haters onder het verbrede forum dat een nieuwe moordpartij doet vrezen. Een moordpar-

tij in dubbele betekenis: zij die uit zijn op wraak, fysiek, lichamelijk. En zij die een partij vormen van aanstaande moordenaars. Zij die trouwens ook worden vermoord, nog voordat zij hun infiltratie-leger klaar hebben of hun invasiemacht...

Hoe vlug zijn hun gedachten uitgesproken, uitgerept! Hoe langzaam zijn hun plannen die nog ongesmeed lijken! Ach wij, wij Surinamers! Zeggen alles vóórdat wij het doen... P'pa Kwa zit op een stoel naast mij, met Mama Dina. We zijn gevraagd, samen met andere naabestaanden om de sluiting van de rouwweek mede te beleven. O, de vermoeienissen van de afgelopen tijd! Het was zoveel... zoveel! De kransen, bloemen, kondoleances, vuisten omhoog, de toespraken, de kruisen en de kaarsen, de vele, vele demonstranten! En bovenal, het samengedeelde ongeluksgevoel van wanhoop, rouw en onmacht, van vernedering, van bitterheid en woede. Maar ook van 't licht, het ware Devali-licht, het komend Kerstlicht dat vooruitstraalt, vol en voller van de hoopgedachte.

Eens zal er de bevrijding komen. Sranan Libre, zonder aanhalingstekens, 't vrije woord voor 't ongeknechte land! Het Vrije Suriname, nauwelijks te verwoorden!

O Memre Brudu!: O, Gedenk het Ware Vrijheidsbloed, dat uit onszelf is vergoten!

Oom Frenkel die zo anders is dan Oom Bert met diens ‘realiteitsbezwering via medicijnmansprak-

tijken’. Al zijn de eigen natuurgodsdienst-beoefeningen belangrijk voor ons die niet altijd even kristelijk zijn, je hoeft niet zoals Oom Bert te overdrijven en alles toe te schrijven aan magie, zeg maar, aan ‘winti’.

Oom Frenkel die zo rustig is! Vooral voor machthebbers is hij góed bang!

Oom Frenkel die ons schrijft dat kinderen niet rustig slapen meer. Want als iets valt, dan schrikken ze en roepen: ‘Mama, papa! Verberg ons want militairen komen hier!’ Verpeste jeugd, met alle soorten uzi-trauma's! Geweld! Geweld en geweldadigheid!

Oom Frenkel die me uitscheldt via onze telefoon wanneer ik hem vertel van Kopro, me broer, die meteen met geweld z'n land uit de diktatorshanden wil bevrijden.

‘Je broer Wilgo is fout voorlopig,’ roept hij, ‘maar jij bent net zo fout, me boy! Want met dat grapje wat je maakt over z'n lichtere huidskleur snap je niet dat je precies doet zoals al die mensen hier: reageren met dingen van racisme! Noem dat ding “etnische gebondenheid”. Het kan me geen kersepit schelen! Als je maar weet dat alle soorten racistisch ingevreten ziektes deze maatschappij kapot maken!’

Oom Frenkel, deze eigen oom! Hoe zal hij zich nu voelen, nu z'n hele stad & land geschokt geworden zijn?

Terwijl ik, uitgenodigd op het podium om als getroffene een woord te spreken, mij het hart vol driften opensla, gebeurt er iets. Iets vreemds. Onder

mijn geroep van ‘Sranan mu fri! Sranan mu fri!’ (Suriname moet vrij!) voel ik, hoe uit mij, vol van diepliggende geestendrift een duif opstijgt. Het is mijn *kromanti*, mijn geestesengel. Ik vlieg en daal uit stille vleugelslagen tot de laagten van het Paramaribo. Of ik bezit neem van Oom Frenkel weet ik niet. Maar eensklaps rent de man die tot nog toe gezwegen heeft de straat op. Hij rent, ik zweef heen, naar een demonstratie. Daar! Daar op het plein! Ze staan massaal, de mensen en ze schreeuwen leuzen.

‘Sranan mu fri! Sranan mu fri!’

O, de smaak van Sranan Libre! De ongeknechte smaak der vrijheidsdrang door het volk-in-de-breedste-zin geproefd!

Oom rent. Hij houdt zijn vuist omhoog. Zijn broekvoet wappert in de wind, zijn hemd hangt open en hij hijgt en zweet. Hij rent voorbij een hek, voorbij afrastering.

‘Houdt hem tegen! Hou die vent tegen! Mijn god!, die meneer is dronke of hij wil direkt doodgaan! Nee, nee...!’

Een militair en een polisie grijpen hem. Duwen Oom Frenkel terug. Hij wil niet. Hij wil naar het stukje plein, daar waar die vlag volstok staat te wapperen, die nationale vlag.

‘Un lus' mi: laten jullie me los!’ schreeuwt hij. ‘Laten jullie me los! Ik ga die vlag halfstok zetten! Want heel me hart is met droefheid gebroken! Dagenlang heb ik niet gegeten van die moordpartij van jullie! Jullie ellendenaren! Ik sta op de rand van

een hartaanval! Hoeveel mensen hebben jullie niet vermoord, kapotgeschoten, gemarteld! En dát uit naam van “het volk”! Welk volk? To the hell met jullie volk! Jullie ellendenaren, vervloekte beesten! Satans en didibri's! Stinkdieren van het Amazonewoud! Erger zelfs: ik heb geen naam ervoor, geen woord om jullie uit te schelden! Moordenaars! Moordenaars, zonder één respekt voor de vrijheidsgeest van Suriname! Voor de KRA van dit land! Voor het menselijk leven! Jullie Leba's! Jullie met jullie uzi's! Jullie met jullie nieuwe slavernij! Een mens mag nieteens protesteren of hij wordt al bedreigd, bedreigd! Zoon bedreigt vader! Broer wil broer doodschieten, z'n eigen bloedbroer buitendien! Dát is die *leleku* die jullie op dit land geworpen hebben: een last, een kwade geest, verdoemenis!

Die vlag móet halfstok! Half-stok zeg ik je, halfstok! Het volk dat jullie willen redden moet zijn wil kunnen gebruiken om rouw te uiten en verdriet! Ke, luku fa m'e kré: kijk hoe ik huil als grote man van vijftig jaar!

Kankantri, huil met mij, jij grote oerwoudreus! Zo groot als jij bent, je kan huilen! Swamp huil met mij! En stuwmeer huil met mij! Heel Suriname moet z'n kans krijgen de nood te schreeuwen van de ellende van de schanddaad die begaan is! Het volk wíl het! Het volk eíst het! Sranan mu fri! Sranan Libre! Suriname wél vooruit, maar níet met ketens om het hart des volks! Niet met terreur! Geen uzi kan ons tegenhouden, nu niet, morgen niet, nooit niet! A no kan!

A no kan! Mijn land eist vrijheid, fri!, fri!, fri!’

Ze grijpen hem. Het volk schreeuwt. Dranghekken zijn gevallen. Schoten klinken in de lucht. Een militair komt aanrennen vanuit een djeep, gooit zich van achteren op Oom Frenkel die zich losrukte en rent. Hij rent, rent naar de vlag en wil hem halfstok doen tot... bram!, hij op de grond gesmeten wordt. Ineens kijkt hij op en ziet, onder het zware krampgevoel dat hem de borst beknelt, hoe deze militair hem met de kolf zijn kaak verbrijzelen wil, om 't woord, 't woord, 't vrije woord dat met de volle vlag der natie gehesen zijn...

‘Mijn zoon...’ stamelt hij, ‘mijn eigen eigen zoon...’

Oog in oog ligt Oom Frenkel met zijn zoon, die hem omver geschopt heeft, die hem wil vernietigen. Politie, militairen! Ze komen eraan. Het volk woelt. Met dat Oom Frenkels zoon verrast, verbaasd en ook verslagen op zijn knieën staat, grijpen ze toe. Eentje drukt Oom z'n arm kapot. Oom gilt van pijn. Zijn hele gezicht staat krom. Hij spuwt bloed van een schop tegen zijn kop.

‘Neenee! Me vader! Hij's me vader!!’ schreeuwt die ene zoon. Ontzetting. Nu pas zeker, no? Ineens... een tankwagen komt aanrijden. Stopt. Een uzi steekt z'n loop de kant op van Oom Frenkel. De kommandant, gamizoens kommandant, hij geeft direkte opdracht: ‘Schiet dat beest kapot!’

Er klinkt één schot maar, één enkel schot dat maken kan dat nooitmeer vrede over 't land kan dalen. Eén schot dat schiet...

De dader is... ach, onbelangrijk of 't Oom Frenkel z'n tweede zoon is. Want moord is moord! Er valt een klap. Oom Frenkel's zoon die hem omvergeschopt heeft geeft de moordenaar één klap van woede. Maar helaas, helaas, het is telaat!

De eerste klap, die is een Daal(der) waard, zeggen ze. Maar deze? Chm! Deze? Deze brengt ware broedermoord en levenslang verbittering onder één dak!

Kromanti stijgt nu op. Ik voel mij vrijer dan het vrijste woord. Het volk ziet het eigen drama. Het zal de eigen vuist omhoog heffen. Het zal desnoods diktator na diktator, verdrijven, desnoods tot de laatste satan overleven. Sranan, je wil is onuitroeibaar. Sranan, jij die ik liefheb, luk fa j' pot' mi so?: kijk wat je mij hebt aangedaan.

Een navelstreng van een kind is om na de geboorte te begraven.

De navelstreng van onze vrijheid is vermoord. Het is al bijgelegd, diep in de schoot van jou, Sranan. Maar het stinkdier met z'n uzi staat te dreigen nog. Hij wil het kind zelf, dat vrijheid is, vermoorden, zonder konsideratie, zonder respekt voor wat ademt, wat de ziel van Sranan zelf is. We gaan het sparen. We gaan het verbergen. We gaan het kweken, tot een nieuwe natie met een nieuwe ziel. We gaan het laten opbloeien, als de grootste levende bloem van óns Sranan. Met in zijn aderen het bloed dat niemand weg kan laten vloeien!

Kromanti keert terug, hier, aan de zetels van mijn hersens. Het is de tijd voor diepe, diepe rust na trubu

trubu: zorgen, en de rouw.
Maar één ding weet ik: Sranan gaat niet rusten! Niet om geweld, maar om de liefde! Liefde, liefde, brandende liefde. Om liefde, vrijheid en respekt voor alle zonen, alle kinderen van één trutru en waardige Sranan. Dát is de smaak van Sranan Libre. Dát is de ware geest van 't vrije, vrije Suriname!

Damsko, rouwweek december '82,
Edgar Cairo